

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT

Anu Järs

EESTI KUURORTIDE SUPELKULTUURIST
19. JA 20. SAJANDIL

Magistritöö

Juhendajad: Prof. Tiit Rosenberg

Lektor Anu Raudsepp, Ph.D.

TARTU 2010

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
Eesti kuurordid ajaloo voogudes	3
Uurimisseis	7
Uurimisülesanne ja töö struktuur	12
Allikad ja meetodid	14
ÜLEVAADE TÖÖ PEAMISTEST TULEMUSTEST	17
Eesti supelkultuur enne I maailmasõda ja supelriiete kujunemine	17
Moodsa rannaelu kujunemine ja supelriiete massiline kasutusele tulek	19
Lõpetuseks	20
ARTIKLID	22
I MEDITSIINIST, MORAALIST JA MOEST. PILK SUPELRIIETE VANEMALE AJALOOLE	
Ilmunud: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII. Tartu, 2003.	
II MOODNE SUPELRAND. PILK TÄNAPÄEVASE SUPELRIIETUSE KUJUNEMISELE	
Ilmunud: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII. Tartu, 2004.	
III DIE BADEKULTUR IN DEN OSTSEEBÄDERN ESTLANDS	
Ilmunud: Olga Kurilo (Hg.) Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München, 2009.	
LISAD	114
KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS	116
SUMMARY	122

SISSEJUHATUS

*Leiba! Puid! Supelehitust!*¹

Eesti kuurordid ajaloo voogudes

Puhkus on inimesele hädavajalik ning üldtunnustatud arusaama kohaselt on füüsilisele ja vaimsele tervisele kasulik, kui inimene saab aeg-ajalt oma tavalisest keskkonnast ära minna. Turismi ja vaba aja sotsioloog Dean MacCannell väitis 1976. aastal, et kaasaegses ühiskonnas ei ole keskne korrastav tegur mitte töö, vaid puhkus, mis on inimeste elustiili kujundamisel määravama tähtsusega kui töö ja töösuhted.² Reisimine on moodsa elu väga oluline tahk, see on omamoodi staatuse märk. Kui inimene ei reisi, kaotab ta staatuse, rõhutas John Urry nüüdseks juba klassikaks muutunud teoses „Tourist Gaze“.³ Turism on tänapäeval üks maailma suurimaid majandusharusid, mis mõjutab jõuliselt ka teisi tegevusvaldkondi.⁴

Eesti turismi alguseks peetakse ravi- ja suvitusevõimalusi pakkuvate kuurortide rajamist Eesti rannikule 19. sajandi I poolel. Kuurordiks nimetatakse looduslike tingimuste poolest soodsas paigas asuvat ja vastavate sanitaar-hügieeniliste seadmetega varustatud ravikohta, kus raviks kasutatakse päikese- ja õhuvanne, suplusi mere-, järve- või jõevees, mineraalveeallikaid mudavanne jne. Eestis, kus ei olnud mineraalveekuurorte, sai just merekuurordist kuurordi sünonüüm.⁵

18. sajandi Inglismaal sai meresuplusest meditsiiniline ja moraalne tegevus – külm vesi pidi kosutama nii keha kui vaimu. Usk merevee ja -õhu peaaegu imelistesse raviomadustesse käikis ranniku esteetilise ümberhindamisega viis mereäärsete kuurortide tekkeni. Briti saartelt levis uudne meresupluse komme Mandri-Euroopasse ja sealgi rajati mere äärde kuurorte, mis hakkasid võistlema traditsiooniliste sisemaiste tervisevetega. Uuest Euroopa moest ei jäänud puutumata ka ulatusliku rannajoonega Eesti. Esimeste Inglise merekuurortide tekkest kulus küll ligi sajand, enne kui sinne kuurordielu ilmet võtma hakkas, kuid see on pea samaaegne

¹ Sakslaste nimekirja loosung Pärnu 1921. aasta linnavolikogu valimistel.

² **Dean MacCannell.** The Tourist. A New Theory of Leisure Class. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1999 [1976]. Pp. 5–7.

³ **John Urry.** Tourist Gaze. London: Sage, 2002 [1990].

⁴ Maailma Turisminõukogu andmetel oli 2009. aastal turismisektoris hõivatud 235 miljonit inimest (8,1%) ning see andis 9,4% globaalsest SKP-st. Eesti kaupade ja teenuste ekspordis oli turismiteenuste osatähtsus ligi 11%.

⁵ Käesolevas töös pean otstarbekaks kasutada kuurordi mõistet avaralt ega tee ranget vahet kuurortidel ja teistel mereäärsetel suvituskohadel.

Saksamaaga. Esimese Saksa merekuurordi Heiligendammi rajas 1793. aastal Doberani külje alla Mecklenburgi hertsog Friedrich Franz I.⁶ Eestis hakkas esimesena kuurortlinna mainet koguma Tallinn, täpsemini Kadriorg, kus 1813. aastast pakkus supelvõimalusi Georg Witt asutus oma vannitubade ja merre ehitatud supelonidega.⁷ Haapsalu, Pärnu ja Kuressaare arvestavad oma ajalugu kuurordina supelasutuste rajamisest 1825, 1838 ja 1840, kuid esialgu neist Tallinnale konkurenti ei olnud.

Moeasjaks saanud tervise eest hoolitsemise kõrval aitas Vene impeeriumi Läänemere-äärsete kuurortide esiletõusule kaasa asjaolu, et 1820. aastaist piirati Vene alamate reisimist välismaale.⁸ Kõitis ka romantismilaines moodi tulnud keskaegne rüütliromantika, mida siit leida võis. Kuurortide maine kujundamisel on kõikjal väga tähtsat osa etendanud kroonitud peade soosing. Kadrioru kujunemisele vene ladviku moekuurordiks aitas kaasa keiser Aleksander I külaskäik 1825. aastal ning asjaolu, et Nikolai I tütreid 1832. aastal seal vanne võtsid.⁹ Haapsalugi tuntuse tõusule aitasid kaasa valitseja ja tema lähikondsete külastused, kuigi tsaariperekonna suurimaks armastuseks sai siiski Krimm, mis hakkas kuurortpiirkonnaks kujunema alates 1860. aastatest.

Sajandi lõpu poole hakkas Kadrioru tähtsus kuurordina vähenema. Samas võttis 19. sajandi teisel poolel ja eriti viimasel veerandil hoogu Kirde-Eesti suveelu, sealne rannik oli täis pikiitud suuremaid ja väiksemaid suvituskohti, millest mitmed on tänaseks kahjuks hävinud. Nende kujunemisel mängisid olulist rolli paranenud liiklusolud, eelkõige 1870. aastal avatud Paldiski-Tallinna-Peterburi raudteeliin. Kõige rahvarikkamaks kuurordiks tõusis Narva-Jõesuu, mida kohalike vooruste kõrval soosis hea ühendus Peterburiga. Eri kohtadel oli erinev sotsiaalne ilme, näiteks Gustav Sodoffsky sõnul olevat Mereküla kuurorti kogunenud *Peterburi parim, valdavalt saksa päritolu seltskond*, aga Vainupeal suvitasid *Eestimaa kubermangu saksa perekonnad*.¹⁰ Põhiosa supelsakstest moodustasid siiski venelased, suurelt osalt Peterburist, mille folkloor rõhutas eriti selle linna ebaloomulikkust ja ebatervislikkust. Kõik, kel vähegi võimalust, sõitsid suveks linnast ära ning paljud olnud nõus talvel nälgima, et näidata suvel, et nad ei ole „lihtsalt mingid inimesed, vaid elavad suvilas”. Vaadeldes Peterburi ümb-

⁶ Enamik Saksa merekuurorte olid erinevalt esimesest siiski kodanlikku päritolu. Vt **Wiebeke Kolbe**. Deutsche Osteseebäder um 1900. // Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer, 2009. S. 15.

⁷ Tallinna ümbruskonna suvemõisates oli supelasutusi juba 18. sajandi lõpul.

⁸ **Matti Klinge**. Läänemere maailm. Tallinn: Ilo, [2008]. Lk 175.

⁹ Nende Tallinna tulek oli juhuslik. Nikolai tütreid pidid suve veetma oma tädi juures Doberanis Mecklenburgis, paraku selgus Tallinna alla jõudes, et Doberanis on koolera, ning tsaar otsustas lapsed jätta Tallinna.

¹⁰ **Gustav Sodoffsky**. Von Estlands Meeresgestaden. Reval, 1904. S. 5, 28.

ruse suvitusgeograafiat, siis Eestit ja Soomet eelistasid esmajoones haritud ametnikud ja literaadid, insenerid ja arstid, advokaadid ja kunstiintelligents, kes seisis teatavas opositsioonis ofitsioosse kultuuriga. Siinne puhkus andis illusiooni puhkusest Euroopas, toomata kaasa katastroofilisi kulutusi, ning võimaldas vajadusel hõlpsasti linnas, s.t Peterburis käia.¹¹ Ulatuslikum suveasustus jäid siiski Peterburist teisele poole – Karjala maakitsusele, millel oli pealinnaga veelgi parem rongiühendus kui Eesti alal.¹² Kui Narva-Jõesuus suvitas enne I maailmasõda kuni 14 tuhat inimest, siis näiteks Terijoki (praegu Zelenogorsk) kuurordi küllastajate arvu on hinnatud 60 tuhandele ja enamale.¹³ Vene hõbedase ajastu vaimueliidi eriti armastatud puhkekohaks sai 1900. aastal avatud moodne Sestroretski kuurort, mille Eesti kirjanduslukku kirjutas Karl Rumor.¹⁴

Eestist lõunapoole vaadates näeme, et Riia rannas,¹⁵ mis oli ka paljude siinsete baltisaksa perekondade armastatud puhkekoht, suvitas 1914. aastal üle 70 tuhande suvitaja. Krimmi tekkisid kuurordid hiljem kui Läänemere äärde, enne I maailmasõda puhkas ja parandas tervist Krimmi kuurortides umbes 100 tuhat inimest.¹⁶

Kuurorti ei sõidetud ainult tervist parandama – sõideti ka selleks, et ennast näidata ja teisi vaadata, lõbutseda ja peen olla. Euroopa suuri kuurorte iseloomustas range etikett ja hierarhilisus, meil oli elu vabam. Eesti kuurordid ei ole küll võrreldavad Euroopa eliidi mondäänsete peatuspaikadega, kuid elegantsed rahvusvahelise kõrgpublikuga kohad olid pigem erand kui reegel. Näiteks ei ole suure osa Saksa merekuurortide küllastajate arv suurem ega ilme uhkem kui Eesti omadel.

Kuurordid pakkusid – ja pakuvad jätkuvalt – teenistust nii supel-, majutus- ja toitlustusettevõtjatele kui ka kohalikele elanikele, kes samuti suvekülalistele peavarju annavad ning neid toidu, transpordi ja muu vajaminevaga varustavad.

Kuurortide areng on tihedalt seotud poliitilise ajalooaga. 20. sajandi võimuvahetused pöörasid Eesti kuurortide tegevuse mitu korda pea peale, muutes kardinaalselt erinevate sotsiaalsete rühmade ja eri riikide kodakondsete juurdepääsu terviseparandamise ja puhkamise võimalus-

¹¹ **Дмитри А. Засосов; Владимир И. Пызин.** Из жизни Петербурга 1890-1910-х годов. Санкт-Петербург, 1999. С. 382.

¹² Riihimäki-Peterburi raudteeliin valmis 1870.

¹³ **Auvo Kostianen.** A Northern “Riviera”: Tourism in Terijoki in the 1920s and 1930s. // *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*. 2007, vol. 7, no. 4. P. 331.

¹⁴ **Karl Rumor.** Põlevad laevad. Tallinn: Eesti Raamat, 1995 [1919].

¹⁵ Nn Riia rand (läti k Rīgas Jūrmala) koosnes reast Daugava suudmest läänepool paiknevatest eriilmelistest kuurortidest. Merest eemale jääv Kemmeri (läti k Kemerī) mineraalveekuurort, mis tänapäeval on Jūrmala linnaosa, sinna ei kuulunud.

¹⁶ **Андрей Мальгин.** Русская Ривьера. Симферополь: Сонат, 2004. С. 218.

tele Eesti kuurortides. Pärast I maailmasõda¹⁷ ei olnud Euroopa ja Eesti kuurordimaastik enam endine. Eesti Vabariigis ei täitnud kuurorte enam jõukad supelsaksad Peterburist ja mujalt Venemaalt, nüüd orienteeruti Soome ja Rootsi suvitajate ligimeelitamisele. Peale Pärnu, kus 1930. aastail olid üle poolte suvitajatest rootslased, suvitasid kuurortides siiski peamiselt kohalikud inimesed. Suurenes eestlaste ring, kel oli võimalik mere äärde suvitama sõita, kuigi enamikul oli jõudeaega veel vähe.

Omavalitsused pöörasid tõsist tähelepanu suplusvõimaluste parandamisele. Kuurordid olid Eesti Vabariigi turismipoliitikas ja -propagandas tähtsal kohal ning riik arendas teadlikku kuurortide väljaehitamise poliitikat. Samas kostus ka hääli, mis kuurordielu kritiseerisid ja neid õigeks puhkusekohaks ei pidanud.¹⁸ Ainus kuurort, mis suutis sõdadevahelisel perioodil ületada varasema külastajate arvu, oli Pärnu. Seal käis 1930. aastate lõpul ligi 10 000 suvekülast (enne I maailmasõda 2000–3000) aastas.

Kui pärast Eesti iseseisvumist tuli 1920. aastatel uute turgude leidmiseks ohtralt vaeva näha, siis liitmine Nõukogude Liidu turismisüsteemi tagas kuurortide saajaprotsendilise täituvuse. Siinsed kuurordid ei kogenud kriisi, mis tabas mitmeid Lääne-Euroopa traditsioonilisi kuurorte võistluses üha populaarsemaks muutuvate lõunapoolsete „päikeserandadega“. Huvitaval kombel võime tsaari- ja nõukogudeaegsest suvituselust leida põhimõtteliste erinevuste kõrval mitmeid ühisjooni – Eesti positsioon impeeriumi suvitusmaastikul oli paljuski sarnane. Eesti elanike puhkamisvõimalused laienesid, suvitamine (või õigemini puhkamine) muutus laialt aktsepteeritud tegevuseks. Kuigi Eesti rannad olid 1960.–80. aastatel väga rahvarikkad, nautisid rannamõnused eelkõige linlased. Aga sanatooriumide teenuseid kasutas ulatuslikult ka maarahvas. Eesti taasiseseisvumise järel pidid kuurordid taas ümber orienteeruma, elades paljuski läbi 1920. aastatega sarnase protsessi.

Kuigi 21. sajandil ei ole kuurordid enam nii erilised kohad kui 19. sajandil, on nad siiski tähtsal positsioonil Eesti turismimaastikul, olles nii tervise- kui puhketurismi sihtkohaks. Näiteks Rahvusringhäälingu uudised teatasid suve hakul, et Haapsalu kuurordi 185. juubeliaasta töötab tulla edukas, sest tervisetajajaid on tänavu kuuendiku võrra rohkem kui viimastel aastatel, ning et Narva-Jõesuu avas 135. rannahooaja. Rand erutab jätkuvalt inimeste meeli ning on võimas looduslik antidepressant. Sõdade, aja ja vandaalide hävitustööst hoolimata satume kuurortides jalutades kokku võluva kuurordipärandiga. Võime nautida nii kuurordiarhitektuuri kui haljastust – just supelelu vajadustest tulenevalt kujundati kuurortlinnadesse varjulised

¹⁷ Ajastule iseloomulikult allkirjastas imperaator Franz Joseph ultimaatumi Serbiale, olles tervisevetel Bad Ischlis.

¹⁸ **Eduard Hubel.** Mõtteid suvitushoo-aja lõpul. // Taluperenaine. 1932, nr 9, 249–250.

alleed ja pargid, mis tänagi elukeskkonda ilmestavad. Kuid kuurordipäränd ei ole ainult silmaga nähtav keskkond, see on ka mentaalne maastik, milles me liigume. Käesolevas töös püüan avada selle pärändi mõningaid aspekte.

Uurimisseis

Tänapäeval on kuurordid interdistsiplinaarne uurimisvaldkond, mis pakub huvi paljude teadusharude esindajatele. Piisab kui tuua näiteid teadusajakirjadest, mille veergudel on viimasel ajal käsitletud kuurordiajaloo seotud temaatikat: *Central European History*,¹⁹ *Leisure Studies*,²⁰ *Journal of Tourism History*,²¹ *Tourist Studies*,²² *Journal of Tourism and Cultural Change*,²³ *Tourism Geographies*,²⁴ *International Journal of the History of Sport*,²⁵ *Lit: Literature Interpretation Theory*,²⁶ *Historical Journal of Film, Radio and Television*,²⁷ *Sex Education*,²⁸ *Ageing and Society*,²⁹ kõnelemata arstiteaduslikest, tervishoiupoliitilistest, loodusteaduslikest jms töödest.

Akadeemilise ajalookirjutuse jaoks ei olnud supelelu pikka aega kuigi tõsiseltvõetav uurimisvaldkond. Avaldati peamiselt ükskuid kuurorte või piirkondi käsitlevad teoseid, mille autoriteks olid sageli arstid või ajaloo huvilised ning väga oluline oli meditsiiniajalooline perspektiiv.³⁰ Kohakesksete tööde kõrval ilmus ka laia ajalise raamiga kultuuriajaloolisi ülevaateid,

¹⁹ **Heikki Lempa.** The Spa: Emotional Economy and Social Classes in Nineteenth-Century Pyrmont. // *Central European History*. 2002, vol. 35, no. 1, 37–73.

²⁰ **William Bacon.** The rise of the German and the demise of the English spa industry: a critical analysis of business success and failure. // *Leisure Studies*. 1997, vol. 16, no. 3, 173–187.

²¹ **Patrizia Battilani, Francesca Fauri.** The rise of a service-based economy and its transformation: seaside tourism and the case of Rimini. // *Journal of Tourism History*. 2009, vol. 1, no. 1, 27–48.

²² **David Crouch, Luke Desforges.** The Sensuous in the Tourist Encounter: Introduction: The Power of the Body in Tourist Studies. // *Tourist Studies*. 2003, vol. 3, no. 1, 5–22.

²³ **John K. Walton.** Modernism on Sea: Art and Culture at the British Seaside. // *Journal of Tourism and Cultural Change*. 2009, vol. 7, no. 4, 305–307.

²⁴ **Chris Bull, Steve Hayler.** The Changing Role of Live Entertainment at English Seaside Resorts at the Beginning of the Twenty-first Century. // *Tourism Geographies*. 2009, vol. 11, no. 3, 281–307.

²⁵ **A. J. Durie, M. J. Huggins.** Sport, social tone and the seaside resorts of Great Britain, c.1850-1914. // *International Journal of the History of Sport*. 1998, vol. 15, no. 1, 173–187.

²⁶ **Jonathan Smith.** Darwin's barnacles, dickens's little Dorrit, and the social uses of Victorian seaside studies. // *Lit: Literature Interpretation Theory*. 2000, vol. 10, no. 4, 327–347.

²⁷ **Sue Arthur.** Blackpool Goes All-Talkie: Cinema and Society at the Seaside in Thirties Britain. // *Historical Journal of Film, Radio and Television*. 2009, vol. 29, no. 1, 27–39.

²⁸ **Judy Hemingway.** Sexual learning and the seaside: relocating the 'dirty weekend' and teenage girls' sexuality. // *Sex Education*. 2006, vol. 6, no. 4, 429–443.

²⁹ **Andrew Blaikie.** Beside the Sea: Visual Imagery, Ageing and Heritage. // *Ageing and Society*. 1999, vol. 17, 629–648.

³⁰ Väärab mainimist, et Läti ranniku reisijuhiga jaoks kirjutati ülevaate sealse supelelu ajaloost **Leonid Arbusow jun. (Carl Mettig)**. *Illustrierter Führer durch den Rigaschen Strand, Kemmern, Tuckum, Bad Magnushof (Wezaken), Neubad, Pabbsch,*

kus ühtede kaante vahele pandi kogu supelkultuur aegade algusest kaasajani välja, nagu Alfred Martini kodanlikest hügieenipoliitilistest kaalutlustest suunatud põhjalikus teoses saksa supelkultuurist.³¹ Seda traditsiooni jätkab näiteks Horst Prignitzi avar ülevaade supelust läbi aegade.³²

Viimastel aastakümnetel on ajaloolaste suhtumine kuurortidesse muutunud ning argikultuuri ajaloo populaarsuse taustal on ka supelkultuur tõusnud arvestatavaks uurimisobjektiks. Kuurordid pakuvad huvi majandus-, turismi- ja kehaajaloo aspektist ning üldisemalt ühiskonna ja elulaadide moderniseerumise kontekstis. Varem kuurortide käsitlemisel väga olulisel kohal olnud meditsiiniajalooline paradigma on hakanud taanduma,³³ andes ruumi sotsiaalajaloolis-tele aspektidele. Väga viljakas on kuurortide uurimisel olnud Inglismaa, kus on ilmunud põh- japevaid uurimusi nii sisemaa-³⁴ kui merekuurortide³⁵ kohta. Kõige produktiivsemaks seal- seks kuurortide ajaloo uurijaks on John K. Walton, kes jõudnud käsitleda ka Hispaania ranni- ku supelust.³⁶ Just Inglismaale on kuurortide uurimisel eriti iseloomulik tugev sotsiaalajalooli- ne kallak ja väga palju on seal tähelepanu pööranud rannapuhkuste osale töölisklassi ajaloos.³⁷ Kuurortide rolli erinevate seisuste elulaadis on käsitletud ka teiste maade uurijad. Näiteks võib tuua Burkhard Fuhs,³⁸ kes on vaadelnud saksa mondäänseid mineraalveekuurorte kui aristokraatia ja kõrgkodanluse mängumaad, ning Douglas P. MacKamani,³⁹ kes on uurinud meditsiini ja mineraalveekuurortide rolli prantsuse kodanluse identiteedi kujundamisel. Eri

Peterskapelle, sowie deren Umgebung. Mit einer historischen Einleitung von Dr. Leonid Arbusow jun. Riga: Verlag von Jonck & Poliewsky, 1914.)

³¹ **Alfred Martin.** Deutsches Badewesen in vergangenen Tagen. Nebst einem Beitrage zur Geschichte der deutschen Wasserheilkunde. Jena: Eugen Diederichs, 1906.

³² **Horst Prignitz.** Wasserkur und Badelust: eine Badereise in die Vergangenheit. Leipzig: Koehler und Amelang, 1986.

³³ Samas ei ole kurortologia ajaloo uurimine kuskile kadunud. Selle tõestuseks võib tuua sarjas „Deutsch-russische Beziehungen in Meditzin und Naturwissenschaft“ ilmunud artiklid, mis rohkem käsitlevad küll mineraalveeallikaid kui merekuurorte.

³⁴ **Phyllis Hembry.** The English Spa 1560–1815. A Social History. London: The Athlone Press, 1990; British Spas from 1815 to the Present. A Social History. Edited and compiled by Leonard W. Cowie and Evelyn E. Cowie. London: The Athlone Press, 1997.

³⁵ **John K. Walton.** The English Seaside Resort: A Social History, 1750–1914. Leicester: Leicester University Press, 1983; The British seaside: holidays and resorts in the twentieth century. Manchester: Manchester University Press, 2000.

³⁶ **John K. Walton.** Planning and seaside tourism: San Sebastián, 1863–1936. // Planning Perspectives. 2002, vol. 17, no. 1, 1–20.

³⁷ **John K. Walton.** Riding on Rainbows: Blackpool Pleasure Beach and Its Place in British Popular Culture. St Albans: Skelter Publishing, 2007; The Blackpool landlady: a social history. Manchester : Manchester University Press, 1978.

³⁸ **Burkhard Fuhs.** Mondäne Orte einer vornehmen Gesellschaft. Kultur und Geschichte der Kurstädte 1700-1900. Hildesheim [etc.]: Olms, 1992.

³⁹ **Douglas Peter Mackaman.** Leisure Settings. Bourgeois Culture, Medicine, and the Spa in Modern France. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press, 1998.

maade kuurorte käsitlevate uurimuste kõrval on ilmunud ka regionaalseid⁴⁰ ja üle-euroopalisi⁴¹ kogumikke ja uurimine ei piirdu kaugeltki Euroopaga.⁴²

20. sajandi lõpu poole asuti ka merd ja mereranda laiemalt mõtestama, mis aitas kuurordid paigutada avaramasse ideeajaloolisse konteksti. Siin oli teedrajavaks prantsuse mentaliteedi-ajaloolase Alain Corbini 1988. aastal ilmunud uurimus „Le Territoire du vide“ (inglisekeelse-na 1995),⁴³ millele järgnes rida teisi.⁴⁴ Teiseks oluliseks suundumuseks oli puhkuse laiem mõtestamine ning kuurortide vaatlemine selles raamistikus, nagu on teinud Orvar Löfgren, Fred Inglis, Cindy S. Aron ja Louise McReynolds.⁴⁵

Eesti kuurorte puudutav kirjandus on ulatuslik, kuid küllaltki ühekülgne. Valdavalt on tegemist arstiteaduslike teoste,⁴⁶ kuurordikülastajatele ja turistidele mõeldud käsiraamatute ja populaarsete ülevaadetega. Kuurortide ajaloo kirjutamine kujunes käsikäes kuurortide endi arenguga, juba varastes kuurordikäsiraamatutes valgustati lugejaid supelasutuste või ka laiemalt koha ajaloost. Nii esitas dr C. A. Hunnius oma supeljuhis hea ülevaatliku kirjelduse Haapsalu supelkorralduse arengust⁴⁷ ning kuna aasta-aastalt olevat supelvõõraste seas kasvanud huvi Haapsalu ajaloo vastu, tellis ta Nikolai Graf Rehbinderilt ka Haapsalu linna ajaloo.⁴⁸ Nii on arstid ja arstiteadlased lisaks kurortoloogia⁴⁹ arendamisele andnud oma panuse ka Eesti kuurortide ajaloo uurimisse. 1939. aastal võttis tollase uurimisseisu kokku Tartu Ülikooli bakterioloogiaprofessor Karl Schlossmann. Tema monograafia „Estonian Curative Sea-Muds

⁴⁰ **Olga Kurilo** (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge der Academia Baltica zu Geschichte, Politik und Kultur im Ostseeraum. München: Martin Meidenbauer, 2009.

⁴¹ **Susan C. Anderson, Bruce H. Tabb** (eds.). Water, leisure and culture: European historical perspectives. Oxford: Berg, 2002.

⁴² Ameerika kohta näiteks **Jon Sterngass**. First resorts: pursuing pleasure at Saratoga Springs, Newport & Coney Island. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001; **Thomas A. Chambers**. Drinking the Waters. Creating an American Leisure Class at Nineteenth-Century Mineral Springs. Washington-London: Smithsonian Institution Press, 2002.

⁴³ **Alain Corbin**. The Lure of the Sea: The Discovery of the Seaside in the Western World, 1750–1840. Penguin Books, 1995.

⁴⁴ **Lena Lenček, Gideon Bosker**. The Beach. The History of Paradise on Earth. London: Pimlico, 1990; **Jean-Didier Urbain**. At the Beach. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2004 [1994].

⁴⁵ **Orvar Löfgren**. On holiday: a history of vacationing. Berkeley [etc.] : University of California Press, c1999; **Fred Inglis**. The Delicious History of the Holiday. London: Routledge, 2000; **Cindy S. Aron**. Working at Play. A History of Vacations in the United States. New York: Oxford University Press, 1999; **Louise McReynolds**. Russia at Play. Leisure Activities at the End of the Tsarist Era. Ithaca and London: Cornell University Press, 2003.

⁴⁶ Muda ja merevesi olid looduslikest ravivahenditest esimesed, mille kohta avaldati artikleid ja ülevaateid teadusajakirjades ja monograafiates. Nende autoriteks olid nii kohalikud ravitööga tegelevad arstid kui ka teadlased peamiselt Tartust, Riias ja Peterburist. Varakult hakati tähelepanu pöörama ka kliimaatiliste tingimustele, mis samuti kuuluvad kuurordi ravivahendite hulka. Siinkohal ei ole võimalik kurortoloogia arengulool, mis väärub eraldi ideeajaloolist uurimust, pikemalt peatuda.

⁴⁷ **C. A. Hunnius**. Die Seebäder Hapsals. Reval, 1853. S. 27–31.

⁴⁸ Dr. Hunnius' Badeführer. II. Theil. Die Geschichte Hapsals. 1228-1859. Ein Beitrag zur vaterländischen Geschichte für das grössere Publikum verfasst. Riga, 1865.

⁴⁹ Kurortoloogia on looduslike raviviise ja nende rakendamist kuurortides käsitlev teadusharu.

and Seaside Health Resorts“ esimene peatükk on pühendatud kurortoloogia arenguloole ja Eesti merekuurortide kujunemisele.⁵⁰ Arstide roll kuurordiajaloo käsitlemisel on olnud märkimisväärne ka II maailmasõja järgsel ajal. Kui pärast pikka pausi ilmus 1963. aastal taas Eesti kuurortide käsiraamat, siis anti selleski kuurortide ravifaktorite ja ravivõimaluste esitamise kõrval ülevaade nende ajaloost.⁵¹ Meditsiinitaustaga on ka Tallinna meditsiiniajaloo väitekirja kaitsnud ajaloolane Heino Gustavson, kes oma töödes käsitletud ka Tallinna supelasutuste ajalugu.⁵²

Mitmed ülevaated ja kogumikud on ilmunud kuurortide tähtpäevadeks. Eesti ajal tähistati suurejooneliselt Pärnu kuurordi 100 aasta juubelit, mille puhul ilmus ka koguteos.⁵³ Klimatoloog Ants Raik, kes juba oma diplomitöös uuris Pärnu ning hiljem ka teiste kuurortide kliimat ja kliimaravi teostamise võimalusi, avaldas 1959. aastal ülevaate Pärnu⁵⁴ ning arst Madis Martinson 1975. aastal Haapsalu kuurordist.⁵⁵

1950. aastate lõpul võttis hoogu Eesti erinevaid paiku tutvustava turismialase kirjanduse väljaandmine, mis oli nõukogude aja algul soiku jäänud, nende seas oli ka kuurortide kohta käivad brošüürid. Need väikesemahulised, aga faktirohked teosed on rikkad koduloolise materjali poolest, kuid ei sea endale eesmärgiks kuurordiajaloo mõtestamist. Iseloomulik on, et nende autorite seas oli rohkem kodu-uurijaid⁵⁶ kui ajaloolasi⁵⁷ ning kodu-uurijate roll on jätkuvalt märkimisväärne. Nii on nende sulest ilmunud huvitavaid kogumikke Narva-Jõesuu ajaloost,⁵⁸ Pärnu sanatooriumide arengust nõukogude ajal⁵⁹ ning Kuressaare kuurordist ja sealsete arstide Mierzejewskyte perekonnaloost.⁶⁰

⁵⁰ **Karl Schlossmann.** Estonian Curative Sea-Muds and Seaside Health Resorts. London: Boreas, 1939.

⁵¹ Eesti NSV kuurordid. Koost. **H. Vanker, E. Veinpalu, L. Vernik.** Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963.

⁵² **Heino Gustavson.** Meditsiinist vanas Tallinnas kuni 1816. a. Tallinn: Valgus, 1969; Meditsiin Tallinnas XIX sajandist kuni 1917. a. Tallinn: Valgus, 1979.

⁵³ **Karl Eerme** (toim.). Pärnu ja ta kuurort. Koguteos Pärnu kuurordi 100. a. juubeliks. Pärnu, 1939.

⁵⁴ **Ants Raik.** Pärnu kuurort (1938–1958). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1958.

⁵⁵ **Madis Martinson.** Haapsalu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat, 1975.

⁵⁶ **Helmut Joonuks.** Viru rannikul. Tallinn: Eesti Raamat, 1969; Võsu. Tallinn: Eesti Raamat, 1972; **Andres Toht.** Pärnu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat, 1976.

⁵⁷ **Jevgeni Krivošejev.** Narva-Jõesuu. Tallinn: Eesti Raamat, 1968.

⁵⁸ **Virve Orav.** Narva-Jõesuu kodu-uurija pilguga. Tallinn, 1993; Narva-Jõesuu, mu kodu. Tallinn, 2000; **Виктор Стрелков.** Золотое кольцо Гунгербурга: курорт Нарва-Йыэсуу. Санкт-Петербург: Сотис, 2007.

⁵⁹ **Hilja Treuberg** (koost.). Rannahotellist Estoniani. Fragmente ja tagasivaateid. AS Taastusravikeskus Estonia, 2002.

⁶⁰ **Joosep Reinaru.** Mudaravi ajaloo ja ravitaktikast Kuressaares. Kuressaare, 2006.

Viru ranniku kuurortide isikuloolisi aspekte on teadusprojekti „Kultuuri topograafia – vene kultuuritegelased-suvitajad Eestis“ raames käsitletud slaavi filoloog Aurika Meimre.⁶¹ Kuurordi- ja suvitustemaatika kajastub ka eesti kirjandusloos, näiteks Sirje Kiini Underi-monograafias.⁶²

Võib väita, et meie kuurortide käsitlemisel domineerib kohakeskne lähenemine, üldise Euroopa kuurordiajaloo seos üsna nõrk.⁶³ Esmajoones on tähelepanu pööratud kuurortide infrastruktuuri kujunemisele ning meditsiiniloolistele aspektidele. Mõningal määral on käsitlemist leidnud ka meie kuurortide arhitektuurne ilme, eelkõige puitarhitektuur⁶⁴ ja 1920.–30. aastate supelarhitektuur.⁶⁵ Kõige põhjalikumalt on uuritud Pärnu kuurorti, mille puhul kuurordimajanduse arengut on vaadeldud tihedas seoses linna muu majanduseluga. Kui kogumikus „Merelinn Pärnu“ piirduti veel 1940. aasta eelse ajaga,⁶⁶ siis hiljem on jõutud ka Pärnu nõukogudeaegse kuurordielu teadusliku käsitlemiseni.⁶⁷ Inimgeograaf Tiit Kask analüüsis oma magistritöös Pärnu kuurordi ruumilist arengut.⁶⁸

Eesti kuurortide argielu on jäänud tagaplaanile. Maret Soorsk on käsitletud suvituselul vanas Kuressaares, s.t kuni 1940. aastani.⁶⁹ Käesoleva teema kontekstis pakub huvi Anja Wilhelmi uurimus, mis käsitleb I maailmasõja eelset rannaelu soolisest vaatenurgast.⁷⁰ 2009. aastal

⁶¹ **Aurika Meimre.** Места отдыха на Северо-востоке Эстонии в 1920-1930-е годы. // Natalia Baschmakoff, Mari Risolainen (eds.). The Dacha Kingdom: Summer Dwellers and Dwellings in the Baltic Area. *Aleksanteri series.* 2009, no 3, 363–373.

⁶² **Sirje Kiini.** Marie Under: elu, luuletaja identiteet ja teoste vastuvõtt. [Tallinn]: Tänapäev, 2009

⁶³ Laiemas perspektiivis on meie kuurorte ja kuurordielu vaadeldud välismaised autorid, näiteks geograaf **Monika Henningsen** (Der Freizeit- und Fremdenverkehr in der (ehemaligen) Sowjetunion unter besonderer Berücksichtigung des Baltischen Raums. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang, 1994) ja ajaloolane **Olga Kurilo** (Baltische Ostseebäder als Schauplätze der Transnationalität Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge der Academia Baltica zu Geschichte, Politik und Kultur im Ostseeraum. München: Martin Meidenbauer, 33–54), kelle huvi keskmes ei ole siiski Eesti.

⁶⁴ **Karin Hallas** (toim.). Eesti puitarhitektuur. Estonian Wooden Architecture. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 1999; **Liisi Siibak** (koost.). Puitpitsvilla. Narva-Jõesuu puitarhitektuur. Narva-Jõesuu – pärlitera. Narva-Jõesuu – a pearl. Нарва-Йыэсуу – жемчужина. Tartu: L. Siibak, 2003.

⁶⁵ **Mart Kalm.** Eesti 20. sajandi arhitektuur. Estonian 20th Century Architecture. Tallinn: Sild, 2002; **Inge Laurik, Katrin Martsik** (koost.). Päikesereis. Alvar Aalto ja Pärnu supelasutuse konkursid. Aurinkomatka. Alvar Aalto ja Pärnun kylpylän arkkitehtuurikilpailut. Pärnu, 2004.

⁶⁶ **Aldur Vunk.** Supellinn Vene ja Eesti ajal. // Jüri Kivimäe, Aivar Kriiska, Inna Põltsam, Aldur Vunk. Merelinn Pärnu. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 1998, 132–161.

⁶⁷ **Tiit Kask, Aldur Vunk** (koost.). Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 2009.

⁶⁸ **Tiit Kask.** Pärnu kuurordi kujunemis- ja arengulugu aastatel 1838–1940. Magistritöö. Tartu, 2000.

⁶⁹ **Maret Soorsk.** Suvituselust vanas Kuressaares. // Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998. Kuressaare, 1999, 121–134.

⁷⁰ **Anja Wilhelmi.** Badekultur für Männer und Frauen. Strandleben in den Ostseeprovinzen des Russischen Reichs im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert. // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauren, 2009, 151–167.

ilmunud Pärnu kogumikus vaatles siinkirjutaja nõukogudeaegset suvituseelu ja rannakultuuri.⁷¹ Kuigi fragmentaarselt on Eesti supelkultuuri puudutatud paljudes teostes, siis sellele pühendatud uurimusi ei ole.

Uurimisülesanne ja töö struktuur

Magistritöö töö teema kasvas välja nii Eesti kuurortide senisest uurimisseisust kui ka muuseumitöö vajadustest. Teemavalikus peegeldub Eesti muuseumimaastikul ja esmajoones Eesti Rahva Muuseumis 20. sajandi lõpul toimunud nihe. 1990. aastatel kaldus ERMi kogumis- ja uurimistöös ning näitustegevuses raskuspunkt traditsiooniliselt kultuurilt 20. sajandi argikultuurile.⁷² Teemaatilisel tõesid huviorbiiti mitmed seni avastamata valdkonnad, sealhulgas kaasaja ühiskonnas üha olulisemat rolli etendav puhkekultuur.⁷³

Käesolevas töös on vaatluse all seni vaid põgusalt puudutatud valdkond – supelkultuur, eesmärgiga selgitada Eesti supelkultuuri ilmet ja eripära Euroopa kuurordiajaloo kontekstis. Oma töös vaatlen Eesti kuurortide supelkorraldust, uurin suplusviiside ja rannakasutuse praktikate muutumist ning neid kujundanud arusaamu ja väärtushinnanguid. Suurt tähelepanu pööran seejuures supelriietusele arengule. Miks? Osalt seetõttu, et meie kuurortidest rääkivad tööd lähevad neist sama hästi kui mööda ning nende vastu ei ole tõsist huvi tundnud ka Eesti moeajaloolased ega etnograafid. Peamine põhjus on siiski selles, et riietuse kaudu on võimalik käsitleda supelkultuuri erinevaid aspekte meditsiinist moraalinist ning vaadelda ühiskonna moderniseerumist sellega seotud normide ning debattide kaudu. Pealegi on supelriiete näol tegemist supelkultuuri kõige ilmsema ja atraktiivsema märgiga.

Ranna ajaloolise mõtestamise osas olen kõige enam tuginenud prantsuse mentaliteediajaloolase Alain Corbini seisukohtadele. Teiste oluliste mõjutustena võib välja tuua saksa ajaloolase ja sotsioloogi Norbert Eliase tsivilisatsiooniteooria, meediauuri ja John Fiske semiootilise perspektiivi ning Jennifer Craiki moekäsitluse.⁷⁴ Supluse ja ranna jaoks (lahti) riietudes kombatakse lubatu ja lubamatu, kultuurilise ja loodusliku piiri. Supelriietus peegeldab nii inimeste suhtumist vette kui inimkehase ning nende arusaamu sündsusest, seksuaalsusest ja

⁷¹ **Anu Järs.** Suvituseelu ja rannakultuur nõukogude ajal. // Tiit Kask, Aldur Vunk (koost.). Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles. Pärnu, 2009, 109–119.

⁷² **Toivo Sikka.** Plaanidest projektideni. Muutuste aeg. // Piret Õunapuu (koost.) Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009, 358–407.

⁷³ 2000. aastal näitus „Meie sajandi talverõõmud“ talvistest vaba aja veetmise viisidest (kuraator Anu Järs).

⁷⁴ **Jennifer Craik.** The Face of Fashion. Cultural Studies in Fashion. London–New York: Routledge, 1995.

soorollidest. See toimib omalaadse moraalistandardite baromeetrina. Võime siin jälgida sündsuse tugevdamist, mis Norbert Eliase käsitluse järgi on osa tsivilisatsiooniprotsessist.⁷⁵ Samas toimivad rannas tavaelust erinevad reeglid. Rand ei ole maa ega meri, vaid midagi mõlemast, see ei ole päris loodus ega ka kultuur, vaid nii üht kui teist. John Fiske rõhutab, et olles semantiliselt küllastunud, on rand sobiv koht ebaharilikuks käitumiseks.⁷⁶ Mida lähemal merele, seda enam sotsiaalse mängu reeglid hajuvad. Just rand on suuresti see paik, kus vormi moodne keha.

Käesolev magistritöö koosneb kolmest artiklist, mis on valminud Eesti Rahva Muuseumis töötamise ajal. Neist kaks esimest ilmusid 2003. ja 2004. aastal Eesti Rahva Muuseumi aastaraamatus ja moodustavad sisulise terviku. Artiklitest esimene pealkirjaga „Meditiinist, moraalist ja moest. Pilk supelriietuse vanemale ajaloole“⁷⁷ vaatleb supelkultuuri ja supelriiete ajalugu kuni I maailmasõjani. Teine, „Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele“⁷⁸ jätkab eelmises alustatud teemat, käsitledes moodsa supelriietuse ja rannakultuuri kujunemist. Artikkel keskendub I maailmasõja järgsetele aastakümnetele, mis oli otsustav periood tänapäevase rannakultuuri ja supelriietuse ilme kujunemisel, ning kirjeldab lühidalt 20. sajandi teisel poolel toimunud arenguid. Artiklite eesmärgiks on anda ülevaade supelriietuse kujunemisest, selle ilmet ning kasutamist mõjutanud teguritest. Supelmoe detailselt kirjeldamisest olulisemaks on peetud supelriietuses peegelduvate arusaamade ja väärtuse selgitamist.

Kolmas, saksakeelne artikkel „Die Bädekultur in den Ostseebädern Estlands“⁷⁹ põhineb 2008. aastal Saksamaal Greifswaldis toimunud interdistsiplinaarsel konverentsil „Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert“ peetud ettekandel. Artikkel ilmus 2009. aastal Münchenis samanimelises kogumikus Academia Baltica väljaannete sarjas „Colloquia Baltica“. Artiklis on vaatluse all Eesti kuurortide supelkorraldus 19. sajandi algusest 20. sajandi keskpaigani, võrreldakse supeluse normatiivset poolt ja tegelikku rannaelu. Artikli eesmärgiks on anda üle-

⁷⁵ **Norbert Elias.** The Civilizing Process. Sociogenetic and Psychogenetic Investigations. Translated by Edmund Jephcott. Rev. ed. Oxford; Malden, Mass.: Blackwell Publishers, 2000 [1939].

⁷⁶ **John Fiske.** Reading the Popular. London–New York: Routledge, 1989. P. 56.

⁷⁷ **Anu Järs.** Meditsiinist, moraalist ja moest. Pilk supelriietuse vanemale ajaloole. // Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2003, 71–102.

⁷⁸ **Anu Järs.** Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele. // Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2004, 135–170.

⁷⁹ **Anu Järs.** Die Bädekultur in den Ostseebädern Estlands. // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauren, 2009, 179–198.

vaade Eesti supelkultuuri arengu põhijoontest ning selle eripäradest Läänemere regiooni kontekstis.

Kõiki neid artikleid ühendab soov paigutada muuseumikogud laiemasse kultuuriajaloolisse konteksti. Käesoleva magistritöö kaante vahele köidetud artiklid on osa suuremast projektist, millel on lisaks teaduslikule eesmärgile ka muuseumitööst lähtuvad praktilised sihid. Minu eesmärgiks oli mõtestada kogudes leiduv supelkultuuri kajastav aines, luua teaduslik alus ERMi kogude täiendamiseks ja seda teha ning viia uurimis- ja kogumistöö tulemused näituse kujul ka laiema publiku ette.

Väitekirja lisades on esitatud suulise ajaloo kogumisel kasutatud küsimustik ning projekti käigus koostatud näituse „Lähme randa!“ vaated.

Allikad ja meetodid

Magistritöö allikaline baas on mitmekesine – olen kasutanud kuurordikäsiraamatuid⁸⁰ ja reklaammaterjale,⁸¹ reisikirju,⁸² mälestusi,⁸³ kaasaegset ajakirjandust, moekäsiraamatuid⁸⁴ ning nii muuseumikogudes⁸⁵ kui eravaldues olevaid esemeid ja fotosid, samuti arhiivimaterjale.⁸⁶ Allikate valikul on lähtutud nende olulisusest supelkultuuri ajaloo seisukohalt. Neid analüüsitakse ajaloolises kontekstis ning kuurordiajalugu käsitlevate uurimuste taustal. Eesti ajalookirjutuse kontekstis uudse teema ja probleemiasutuse kõrval võib olulisena välja tuua ka kuurortide ajaloo uurimise allikalise baasi laiendamist ja eritüübiliste allikate kombineerimist.

Kuurortide ja supelkultuuri uurimisel on meie käsutuses rikkalik allikmaterjal kuurorte tutvustava kirjanduse näol,⁸⁷ kuid selle kasutamisel tuleb hoolega arvesse võtta selle allika eri-

⁸⁰ Näiteks **J. J. Ilisch**. Ueber das Seebad zur Belehrung für Badegäste. Reval: Gressel, 1826; **C. A. Hunnius**. Die Seebäder Hapsals. Reval, 1853; **Joosep Prümmel** (koost.) Eesti tervisemuda- ja merekuurordid. Haapsalu, Kuressaare, Pärnu, Narva-Jõesuu, Võsu, Loksas, Käsmu, Pirita j.t. Tartu, 1923.

⁸¹ Kuurort Naroova-Jõesuu (Hungerburg). Narva: M. N. Minis, [1926].

⁸² Reise von St. Petersburg nach Reval ins Seebad, im zweiten Drittel des Monats Juni a. St. 1826. Meiningen, 1832; Aleksandr Miljukov. Reis Revelisse ja Helsingforssi aastal 1849. – Postitõllaga läbi Eestimaa. Eestimaa Vene kirjanike kujutustes (XVIII sajandi lõpp – XX sajandi algus). Koost. Sergei Issakov. Tallinn: Eesti Raamat, 1971.

⁸³ Näitkes **Theophile v. Bodisco**. Versunkene Welten: Erinnerungen einer estländischen Dame. Hrsg. v. Henning von Wistinghausen. Weissenhorn: A. H. Konrad, 1997.

⁸⁴ **Margarethe v. Suttner**. Die elegante Frau. Ein Damen-Brevier. Berlin: Dr. Eyseler & Co, 1914.

⁸⁵ Eesti Ajaloomuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Spordimuuseumi, Hiiumaa Muuseumi, Harjumaa Muuseumi, Pärnu Muuseumi, Tartumaa Muuseumi, Tartu Linnamuuseumi kogusid.

⁸⁶ Narva Linnavalitsuse ja Pärnu supelasutuse fond Eesti Ajalooarhiivis.

⁸⁷ Juba 1816 ilmus dr Justus Samuel Waltheri lühike Tallinna ja Haapsalu supelasutusi tutvustav teos „Kurze Nachrichten von denen Badeanstalten um und bey der Stadt Reval und Hapsal“, kümme aastat hiljem avaldas dr Jakob Johann Ilisch Tallinna supelkõulaste tarbeks juba põhjalikuma käsiraamatu „Ueber das Seebad zur Belehrung für Badegäste“.

pära. Kuurordijuhid kujunesid 19. sajandi Euroopas lausa omaette kirjandusžanriks, olles üsna sarnase ülesehituse ja stiiliga, mis mõjutab ka konkreetse teose argumentatsiooni. Teiseks, tahtmata alahinnata supelarstide tänuväärset tööd, oli tegemist siiski supeläriga, mistõttu reklaami eesmärgil kujutati kuurordi olusid roosilisemana, kui need tegelikult olid – kõik kuurordid ju ei saa olla Venemaa moodsaimad ja külalastavamad! Lausa hämmastav, kuidas suudeti pea kõik looduslikud ja kliimatilised iseärasused koha voorustena esitada.

Kui I maailmasõja eelsed kuurordijuhid oli saksa-, vene- ja prantsuskeelsed, siis merevee kasulikke omadusi ja õigeid suplemise viise tutvustati ka eestikeelsetes ajakirjandus- ja eraldi väljaannetes.⁸⁸ Nii vahendati arstiteaduse arusaamu ka lihtrahvale, kuigi neis ei kajastu alati teaduse uusimad arusaamad.

Kui tsariajal avaldati ennekõike konkreetset kuurorti või veelgi kitsamalt, üht supelasutust tutvustavaid teoseid, siis Eesti Vabariigis hakati kuurorte ja suvituskohti reklaamima ka komplekselt, pannes ühtede kaante vahele kas teatud piirkonna⁸⁹ või kogu Eesti.⁹⁰ Selle kõrval aktiivistus ka üksikuid kuurorte tutvustavate materjalide avaldamine. Jätkuvalt ilmus võõrkeelseid, välituristidele suunatud reklaammaterjale, kuid käsikäes kodumaise turismi laienemisega ilmus järjest rohkem Eesti oma publikule mõeldud kuurorte ja suvituskohti tutvustavaid trükiseid, eriti 1930. aastatel, pärast majanduskriisi.⁹¹ Eestiaegsetes töödes on palju väärtuslikku olustikulist materjali, kuigi neis esitatud fotode puhul tuleb olla ettevaatlik, näiteks Parikas kasutas veel 1930. aastail tsariaegseid fotosid. Nõukogudeaegsetest vähestest väljaannetest leiame vähe huvipakkuvat kaasaegse supelkuuri kohta, mis on ka omamoodi märgiks – ju see tundus nii triviaalne ja riigi seisukohast marginaalne teema. Kuurorte tutvustavaid materjale täiendavad reisikirjad ja mälestused.

Kogu perioodi osas on oluliseks allikaks kaasaegne ajakirjandus. 1920. aastate teisel poolel sai koos avalike segasupelrandade kujunemisega ajakirjandusel kombeks teha reportaaže supelrandadest, samuti hakkas ajakirjanduses regulaarselt ilmuma rannamoe ülevaateid.

⁸⁸ **Heinrich Koppel**. Terwiseeest ehk supeluskohtadest. Jurjev: Postimees, 1904; **P. Šebotajew**. Õhu- ja päikesewannid, mere- ja jõe-suplused: kui arstimise ja terwise karastamise abinõud ja kudas neid kasulikult tarvitada. Tallinn: Haridus, 1913; Soola- ja mudawannid, terwiseweed ja meresuplused, soojad ja külmad wannid tervise parandamiseks ja karastamiseks. Dr. Th. Rode järele. Tallinn: Tulu, [1914].

⁸⁹ **Ernst Rosenberg**. Viru suvitusrand. Rakvere, 1923.

⁹⁰ **Joosep Prümmel** (koost.) Eesti tervisemuda- ja merekuurordid. Haapsalu, Kuressaare, Pärnu, Narva-Jõesuu, Võsu, Loksa, Käsmu, Pirita j.t. Tartu, 1923; Eesti ravitsus- ja suvituskohad. Eesti Maakondade Liidu väljaanne. Eesti Maakondade Liit, [1925].

⁹¹ Näiteks hakkas regulaarselt ilmuma kaks väljaannet: **August Jänes** (koost.) Eesti suvituskohad. Koguteos suvitajaile-turistidele. Kirjastus-Reklaam "Eesti", 1932; Eesti kuurordid ja suvituskohad: album-juht. Kur- und Badeorte Estlands. Tallinn: Parikas, 1934.

Muutus ka viis, kuidas kirjeldatakse domineerivast kultuurist erinevat käitumist. Kui 20. sajandi alguse ajakirjanduse toon oli moraliseeriv, millele võis lisanduda sotsiaal-kriitiline aspekt, nõudes madalamatele rahvakihtidele korralikke supelvõimalusi, siis 1920.–30. aastate ajakirjanduses kohtame nentivat või kergelt ironilist tooni.

Töös on kasutatud ka suulisi allikaid. 2000. aastal koostas küsimuslehe „Suvitamine“,⁹² mida levitati ERMi kirjasaatjate võrgu kaudu. Selle põhjal pani oma temaatilised mälestused kirja ja saatis muuseumile 91 inimest – 65 naist ja 26 meest.⁹³ Neis esitatud rannakogemuste ja supelriiete kirjeldused täiendavad oluliselt moeveergudel kirjapandut. 20. sajandi viimase veerandi osas on olulisel kohal ka mu isiklikud tähelepanekud „osalevast vaatlusest“ Eesti randades.

Käesoleva teema seisukohalt väga olulised esemelised ja pildilised allikad. Vanemaid supelriideid Eesti muuseumide kogudes peaaegu ei ole, neid ei ole õnnestunud leida ka eravaldusest. Parem on pilt 1920.–30. aastate osas, rääkimata sajandi teisest poolest, kust on säilinud arvukalt näidiseid, kuigi mitte sedavõrd muuseumikogudes kui eraisikute käes. Paraku ei ole nende valmistamise ja kasutamise aeg alati selge, mis vähendab nende kui allika väärtust arhitektuuri uurimise seisukohalt.

Fotod täiendavad esemeid, andes informatsiooni nende kandmisviisidest ja näidates teatud ajahetke moe mitmekesisust. Fotod võimaldavad saada rannast head terviklikku visuaalset pilti, kuigi mustvalge foto puhul jääb varjule rannaelu värvigamma. I maailmasõja eelsest ajast on suhteliselt vähe supelriiete pilte, rohkem näeme ehitisi või loodusvaateid, järgnev periood on fotodega seevastu rikkalikult kaetud. 1920.–30. aastatel oli moes pilti teha ning fotograaf oli supelranna peaaegu kohustuslik element, mis näitab ka privaatsuse piiride nihkumist. II maailmasõja järgsel ajal fotode kvaliteet mõneti langeb, kuna inimesed teevad rohkem ise fotosid, mitte ei kasuta rannafotograafi abi. Muuseumikogudes on neid vähemgi kui eelneva perioodi omi, kuid siin saab olulist täiendust erakogudest. Fotodegi puhul võib probleeme tekitada ebamäärane dateering.

Magistritöö kaante vahel esinev teadusliku aparatuuri ebaühtlus tuleb asjaolust, et artiklid on avaldatud väljaannetes, mis kasutavad erinevaid viitesüsteeme.

⁹² **Anu Järs.** Suvitamine. Küsimusleht nr 208. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2000. Supelkultuuri puudutas vaid osa küsimustest.

⁹³ Kõited 978–981 Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiivis.

ÜLEVAADE TÖÖ PEAMISTEST TULEMUSTEST

Eesti supelkultuur enne I maailmasõda ja supelriiete kujunemine

Kuurordid, nagu nende nimigi (sks k *Kur* – ravi, *Ort* – koht) viitab, tekkisid mereranda meditsiinilistel põhjustel. Meresuplusest kujundati rangelt reglementeeritud tegevus. Uus, meditsiiniline rannakasutus aitas taltsutada merd ja vähendada sellega seotud hirme, surudes samal ajal maha „loomulikumaid“ suplusviise ning garanteerides ühtlasi arstide ja supelettevõtjate sissetuleku. Suplejad pidid täpselt järgima arstide ettekirjutusi ja jälgima oma organismis toimuvaid muutusi. Meditsiinilised seisukohad ja head kombid toimisid kuurortides teatud mõttes vastandlike jõududena. Arstide arvates ei tohtinud suplemisel riided seljas olla, kui just ei soovitud kaitsta suplejat merevee liiga tugeva toime eest. Paraku kujunesid meie vanemad kuurordid ajal, mil oli väga tugev seksuaalse kontakti foobia ja nõuetekohane keha katmine oli sotsiaalselt vastuvõetava käitumise keskseks osaks. Selleks, et sündsalt supelda, viidi naiste ja meeste suplus lahku: neile olid eraldi rannaosad, supelrajatised või supelajad. Eesti kuurortides oli sooliselt eraldatud suplusviis kuni I maailmasõjani domineeriv. See, et naised ja mehed suplesid eraldi, ei tähendanud tingimata, et supeldi paljalt, kuid võib arvata, et 19. sajandil oli tavaline alastisuplus.

Kõige iseäralikum meresupluse korraldamise abinõu oli supelvanker – hobusega merre veetav ratastel riietuskabiin, kus supleja sai lahti riietuda ja otse vette astuda. Supelvanker oli iseloomulik just merekuurortidele, seda mujal ei rakendatud. Haapsalus prooviti vankrit kasutada, kuid loobuti – mudase põhjaga randa supelvankrid ei sobinud, küll aga Pärnusse ja Narva-Jõesuu randa. Narva-Jõesuus olid need kasutuses I maailmasõjani välja (nendega paralleelselt oli rannas riietuskabiine, mida sai üürida hooaja kaupa). Supelvankritest levinumad olid merre ehitatud ja kaldaga silla abil ühendatud supelonnid.

19. sajandil Eestis kirevat rannaelu ei kujunenud, päeval veedeti aega pigem varjulistes parkides ja aedades, mitte rannas. Elavamaks hakkas pilt minema 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul, kui mere äärde tuli üha enam inimesi ning moodi hakkas minema otse rannast, mitte supelonnist ega supelvankrist, ujuma minek. Siis hakati ka rohkem supelriideid kasutama. Kuid naiste ja meeste segasuplust lubati vaid Narva-Jõesuu kuurordis. Seal 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kehtinud korra järgi oli rand pärastlõunal kella kolmest viieni avatud korraga mõlemale sugupoolele ning siis oli suplemine lubatud vaid kostüümis, mida soovijad said laenata ka kabiinide pidajatelt. Ranna keskosa oli siiski „tsiviliseeritum“, seal oli suple-

mine igal ajal keelatud – see ala oli ette nähtud jalutajatele. Pärast kella kuut õhtul läks promeneerijate käsutusse terve rand. Väljaspool supelaegu viibiti rannas tänavariietes (vt artiklid I, III).

Eesti vanema supelriietuse kohta on väga vähe nii esemelist, pildilist kui tekstilist materjali. Eesti Ajaloomuuseumi tekstiilikogus leidis üks 19. sajandi lõpust või 20. sajandi algusest pärineva naiste supelkostüümi (üheosaline villane varrukateta kostüüm, põlvini ulatuvate sääрте ning samast materjalist vööga). Ajakirjandusele pakkusid rohkem kõneainet alasti lubamatus kohas viibivad inimesed kui supelriided. Päevalehe esitatud kirjeldus, et *need ihukatted on umbes sarnased, nagu neid tsirkustes jõumeestel ja balleti-tantsijannadel on ja nad jätavad vabale „fantasiale” üsna laialdase voli*, räägib pigem sellest, et supelriided olid enamikule eestlastest sedavõrd tundmatud asjad, et vajasisid tutvustamist. Memuaarkirjandus seda teemat ei puuduta, heal juhul nenditakse supelriiete kasutamise fakti. Iseloomulikult selgitatakse „Roomassaare“ mudaravila juhis, milline on Kuresaare supelkomitee korraldatavate tantsuõhtute etikett (*kostüüm – tänavakostüüm, kinnine*), kuid ei märgita midagi supelriiete kohta.

Ettekujutuse supelriietest võime saada Euroopa materjalide põhjal. 19. sajandil kujunes üldjoontes kaks naiste supelkostüümi tüüpi: üks koosnes jakist või särgist ning selle all kantavatest pükstest, teise puhul olid piha- ja püksteosa ühendatud. Ajaloomuuseumi eksemplar kuulub viimaste hulka. Üheosalist supelkostüümi võis täiendada puusajoont varjava seelikuga. Meestel juurdusid 19. sajandi keskpaigaks põlvini ulatuvad, vöö kohalt nõoriga kokku tõmmatavad püksid. Varsti ei peetud supelpükse enam küllaldaseks kehakatteks. 1880. aastate meeste sünnis supelkostüüm kattis korralikult kogu ülakeha, varjates rinnanibud ja naba, sel olid lühikesed käised ja põlvini ulatuvad sääred. Naiste supelriietust mõjutas rohkem kui meeste oma. Naiste supelriided olid meeste omadest ebapraktilisemad, see oli vastavuses ka soospetsiifiliste käitumismudelitega. 19. sajandi lõpul hakkasid ka naised kasutama ujumiseks mugavamat supeltrikood, kuid seda peeti sobivaks vaid sportlikele naistele. Hea maitse aktsepteeris naiste supeltrikood alles 1920. aastail. Naiste ja meeste eraldi suplusel puhul, mis Eesti randades domineeris, oli riietusküsimus vähema tähtsusega kui segarandade puhul. Rohkem kõneainet tekitasid siin inimesed, kes vales kohas alasti ujumas käisid. Samas võivad etiketiraamatud ning kuurortide käsiraamatutes antud juhtnöörid õigeaks suplemiseks varjutada vabamat suplusviisi (vt artikkel I).

Kombekus riietuses toimis kultuuribarjääri ja standardina ning liigitas inimesi nagu keel või sotsiaalne päritolugi. Keha liigne paljastamine, rääkimata avalikust alastiolekust, oli väljakut-

se moraali ja heade kommete suhtes. Kuid rand, aga ka suvituskohad laiemalt lubasid siiski tavalisest vabamat käitumist ja riietust. Nii ei olnud vaade merele sugugi ainus vaatemäng, mida rand pakkus. Suurem murrang rannaelus ja supelriietuses toimus alles pärast I maailmasõda. Eestis tulid supelriided massiliselt kasutusele alles siis (vt artiklid I, III).

Moodsa rannaelu kujunemine ja supelriiete massiline kasutusele tulek

Eesti rannakultuuris on I maailmasõda selge piir. Üsna järsult vabaneti 19. sajandi konventsioonidest ning Eesti rannapilt kujunes suhteliselt vabameelseks. Moemaailma üldisi muutusi võimendas asjaolu, et supelriided tulidki meil laiemalt kasutusele alles 1920. aastatel seoses ulatusliku segasupelrandade loomisega (vt artiklid II, III).

1920.–30. aastatel pandi alus moodsale rannakultuurile ja kujunes rannaelu selle sõna kitsas tähenduses. Samas on need aastakümned küllaltki eripalgelised. Kahekümnendatel mõjutas supelriietuse arengut eelkõige ujumine, järgneva kümnendi riietusele andis ilme moodi tulnud päevitamine. Päikesekultus soodustas supelriiete napimaks muutmist ning eristusid päevitamiseks mõeldud komplektid. Kahekümnendate aastate moodne naiseideaal oli androgüünne ning naiste ujumistrikood sarnanesid meeste omadele. Kolmekümnendatel aastatel naasid moepilti naiselikud vormid. Moodne rannaline, kes veetis terveid päevi rannas, vajab ka spetsiaalset rannariietust, mis ilmus 1920. aastate teisel poolel. Kuigi suvituskohades kanti rannariideid ka väljaspool randa, piirdus supelriiete kasutus enne II maailmasõda reeglina ranna ja ujumisbasseiniga.

Kui tänapäevase ilme sai rannaelu pärast I maailmasõda, siis massidesse läks see II maailmasõja järel. Supelriietuse osas astuti 20. sajandi keskel veel üks samm – paljastus seni varjatuks jäänud naba. 1946. aastal esitleti Prantsusmaal bikiine, kuid nende juurdumine meie randades võttis aega. Meeste kehakatted kahanesid veidi kiiremini – juba 1950. aastatel olid populaarsed hästi napid supelpüksid. Vähem kui poole sajandiga jõuti olukorrast, kus segasuplus isegi põlvini ulatuvates supelkleitides ja -trikoodes oli problemaatiline, bikiinide ja imeväikeste ujumispüksteni. Tänapäeval on raske tajudagi, kui revolutsiooniline oli nende aastakümnete jooksul toimunud muutus.

20. sajandi teisel poole laienes supelriiete kasutussfäär ning muutus rannaetikett. Rannaliste käitumist ei reguleerinud enam kuigi palju kirja pandud reegleid, kuid siiski eksisteerisid ja eksisteerivad kirjutamata normid, kuidas käituda. Samas erinevatest kultuuridest pärit rannaliste arusaamad sellest, mis on sünnis ja mis mitte, alati ei kattunud.

20. sajandi teisel poolel toimus tähelepanuväärne areng materjalide ja lõigete osas. Kui varem oli väga oluline, et supelriided ei sarnaneks aluspesuga, siis sajandi lõpul võisid need olla eristamatud. Meeste riietus on traditsiooniliselt olnud funktsionaalsem kui naiste oma, kuid tänaseks on ka naised saavutanud vabaduse otstarbekalt riietuda. Varem oli esmase tähtsusega, et supelriided kaitseksid suplejat, eelkõige naist, võõraste pilkude eest ning ka vastupidi: säästaksid teisi, eelkõige naisi, liiga naturaalse pildi eest. Tänapäeval on suurem vabadus valida, kas ja kuidas end eksponeerida või varjata. Kui kaaluda rõivastusel kaht – varjata ja kaunistavat – eesmärki, siis praegune supelmood paistab ilmselt eelistavat viimast esimesele (vt artikkel II).

Lõpetuseks

Kuurordielu on rahvusvaheline nähtus ja kuurordimaastik on kõikjal märkimisväärselt sarnane. Seda huvitavam on otsida regionaalseid ja lokaalseid eripärasid. I maailmasõja eelsel perioodil oli Eesti kuurortide supelkorraldus üsna konservatiivne. Siinsete kuurortide reklaamiks ei kasutatud frivoolsepoolseid postkaarte, pigem kohtas neil vesi- ja mudaravilaid, kuursaale ning romantilisi rannavaateid. Sooliselt eraldatud suplus on laialt levinud komme, kuid selle kõrval hakati Euroopas 20. sajandi algul üha enam võimaldama erinevate sugupoolte ühist rannakasutust. Eestis see komme ulatuslikult ei levinud.

Oma osa Eesti kuurortide ilme kujunemisel oli kindlasti valitsevate kihtide konservatiivsel meelsusel, kuid palju sõltus ka supelasutuste omanikest ja kuurortide arendajatest. Eesti vanemad kuurordid said alguse erainitsiatiivil loodud supelasutustest. Küllastajaid püüti kohale tõmmata ning tulu teenida eelkõige suplus- ja ravivõimaluste pakkumise kaudu. Väga suur rõhk oli meditsiinilistel aspektidel. Pärnus, kus kohalik supelasutus läks 1889 erakapitali käest linna omandusse, leiti ka siis, et linnal puuduvad eeldused saada puhkekuurordiks ning võeti jätkuvalt suund ravikuurordi arendamisele.

Moodsam oli Narva-Jõesuu kuurordi õhkkond. Narva-Jõesuu kuurort loodi hiljem, kui mere meditsiiniline tähendus oli mõnevõrra vähenenud ning erinevatelt Eesti vanimatest kuurortidest oli Narva-Jõesuu puhul tegemist uue kuurortasulaga, mis rajati väljapoole linnaruumi. Narva-Jõesuul oli lähedase pealinna näol suurim tagamaa ning avara liivaranna näol olid seal kahtlemata ka paremad eeldused rannaelu kujunemiseks kui Haapsalul või Kuresaarel.

Vaadates tagasi Eesti kuurortide ajaloole, võime nentida, et ranna ametlik sotsiaalne tsoneerimine, mida rakendati mõnedes Euroopa kuurortides, ei olnud siin tavaks. Kuid supel-

korraldus ja selle järgimise maksumus muutsid mõned rannaosad ja supelrajatised ikkagi teisest eksklusiivsemaks. Erinevad eeskirjad aitasid muuta meresuplust väärrikaks tegevuseks ning eristada härraseid lihtrahvast. 1920. aastail vabaneti vanadest konventsioonidest üsna kiiresti ning kujunes moodne rannaelu, mis keerles pigem rannamõnude kui tervise ümber. Kuid nii nagu varemgi eksisteerisid erinevad supelkultuurid, domineeriva supelkultuuri kõrval võis täheldada ka teistsuguseid suplemise ja ranna kasutamise viise (vt artikkel III).

Supluse iseloom on aja jooksul muutunud, kuid see ei ole kunagi täielikult kaotanud seost meditsiini ja moraalse paranemisega. Tänapäev võime leida uskumusi, mis viivad tagasi meresupluse algusaegadesse.

Tööl olid ka museoloogilised tulemused. Nagu ma olin eeldanud, selgus kogude läbitöötamise käigus, et supelkultuuri kajastavaid materjale, eriti esemeid, on vähe ning need ei anna valdkonnast süstemaatilist ülevaadet. Töö käigus sai ERMi kogu olulist täiendust, kusjuures muuseumi kirjasaatjate abiga kogutud suvitamisteemaline teatmematerjal on juba teaduskäibesse läinud.⁹⁴ Käisin jäädvustamas Eesti mereranniku suvituskohti (stipendium Eesti Kultuurkapitalilt 2001) ning kogusin supelriideid ja muid suvitamisega seotud esemeid ning fotosid. 2002. aastal koostas Eesti Rahva Muuseumis näituse „Lähme randa!“,⁹⁵ mida järgnevatel aastatel eksponeeriti täiendatud ja muudetud kujul mitmetes Eesti paikades: Pärnu Muuseumis ja Taastusravikeskuses „Estonia“ (2003), Eesti Meremuuseumis (2003), Kuressaare Raegaleriis (2004), Tartumaa Muuseumis (2004), Hiiumaa Muuseumis (2005). Need näitused tutvustasid supelkultuuri laiemale ringile ning aitasid seda valdkonda teadvustades kaudselt ka teiste muuseumide kogusid täiendada.

Kuurordid kujutavad endast perspektiivikat uurimisvaldkonda. Käesolevas töös on käsitletud Eesti kuurordielu ühte aspekti – supelkultuuri. Kuurordielu pakub rohkelt uurimist väärivaid teemasid nagu näiteks kohalike inimeste ja suvekülaliste suhted, kuurortide mõju kohalikule argikultuurile, majandus- ja kultuurielule, erinevate sotsiaalsete kihtide puhkuseharjumused. Huvitav oleks meie kuurortide võrdlev käsitlemine uurimaks neid omavahel, aga ka Venemaa (Nõukogude Liidu) ja Euroopa kontekstis.

⁹⁴ Selle põhjal on Inga Jaagusel valminud magistritöö „Eestlaste puhkus: hilise nõukogude aja ja tänapäeva võrdlus“.

⁹⁵ Näituse tutvustust vaata **Anu Järs**. „Suplemise juures peab aga suurt ettevaatust tarvitama, sest mitte iga inimese organismus ei kannu mereweese suplemist välja ...“ Näitus „Lähme randa!“ Eesti Rahva Muuseumis. // Muuseum 2002, nr 1, 28–30.

ARTIKLID

**MEDITSIINIST, MORAALIST JA MOEST.
PILK SUPELRIIETE VANEMALE AJALOOLE**

Ilmunud: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII.

Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2003, 71–102.

**MOODNE SUPELRAND.
PILK TÄNAPÄEVASE SUPELRIIETUSE KUJUNEMISELE**

Ilmunud: Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII.

Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2004, 135–170.

DIE BADEKULTUR IN DEN OSTSEEBÄDERN ESTLANDS

Ilmunud: Olga Kurilo (Hg.) Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert.

Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas.

München: Martin Meidenbauer, 2009, 179–198.

LISAD

Lisa 1. Küsimusleht „Suvitamine“

Mina kui suvitaja

1. Kuidas veedate suve (suvepuhkuse)? Kas Te käite (olete käinud) suvitamas? Mida arvate suvitamisest? Milline osa on suvitamisel Teie elus? Kas olete käinud talvel lõunas "suvitamas"?
2. Kas olete suvitanud Eesti suvituskohtades? Kus ja millal? Kirjeldage.
3. Kas olete suvitanud väljaspool Eestit? Kus ja millal? Kirjeldage.
4. Kas olete käinud puhkekodus või sanatooriumis? Mis asjaoludel? Kus ja millal? Kirjeldage elu sanatooriumis.
5. Kas olete käinud suvel laagris? Millises, kus ja millal? Kirjeldage.
6. Kas käite (olete käinud) suviti rannas? Kirjeldage suviseid rannaskäike ja rannaelu. Kui olete käinud erinevates randades, siis võiksite neid omavahel võrrelda. Millised rannad Teile rohkem meeldivad? Miks?
7. Kas oskate ujuda? Millal ja kuidas Te ujuma õppisite? Kas ja kui sageli käite ujumas?
8. Kirjeldage ranna- ja ujumisriietust. Kas ostsite (õmblesite) riideid spetsiaalselt suvitamiseks?
9. Kas Teil on suvekodu? Mis ajast? Kus see asub? Kirjeldage oma suvekodu. Kuidas see on sisustatud? Millised mugavused seal on? Mis Teile seal eriti meeldib? Kas tunnete suvekodus millestki puudust?
10. Kui palju aega suvekodus veedate? Kas suvekodu kasutamises on aja jooksul toimunud muudatusi? Kuidas näeb välja suvepuhkuseks suvemajja kolimine?
11. Kuidas iseloomustaksite elu suvilas? Võrrelge elu "pärisodus" ja suvekodus. Milline on tavaline päevakava? Mida suvilas tehakse? Mida sees, mida väljas? Mida peetakse tööks, mida lõbuks?

Suvitajate majutamine

12. Kas olete suvitajaid majutanud? Millal? Miks ja kuidas Te suvitajaid majutama hakkasite? Kui enam suvitajaid ei majuta, siis miks?
13. Kuidas Te endale suvitajad leidsite või kuidas suvitajad Teid leidsid? Kas suvitajad registreeriti, kas nendega sõlmiti leping? Kui suur oli tasu, kuidas seda arvestati? Millal tasuti?
14. Kes suvitasid? (Suvitajate eriala/amet, haridus, rahvus.) Kas nad tulid üksi või perekonniti? Kas Teie juures käisid läbi aastate ühed ja samad suvitajad või erinevad?
15. Millal algas ja lõppes suvitushooaeg? Millal suvitajad tulid, kas igal aastal samal ajal? Kui kauaks jäid?
16. Kas maja ehitamisel arvestati suvitajate majutamise võimalusega? Milline oli tavaline ruumide jaotus? Kuidas muutus ruumide kasutus seoses suvitajate saabumisega? Kas ise elasite samas korteris/majas või kolisite mujale? Milliseid ruume võisid suvitajad kasutada? Kuidas olid suvitajate ruumid sisustatud?
17. Milliseid asju võisid suvitajad kasutada (nt voodipesu, nõud), mis pidi endal kaasas olema? Milliseid teenu-seid osutas pererahvas suvitajatele (nt söök, voodiriiete pesemine, koristamine)? Kes nimelt? Kas, kuidas muutus Teie ja Teie pere päevaplaan, argielu seoses suvitajate saabumisega?
Millised teenimisvõimalused avanesid kohalikele tänu suvitajatele?
18. Milline oli suvitajate päevakava? Millega nad tegelesid, millega meelt lahutasid? Kui palju nad Teie meelest suhtlesid kohaliku rahvaga, kuivõrd teiste suvitajatega?
19. Kui tihedalt Te suvitajatega suhtlesite? Kas olete teinud (vastastikuseid) kingitusi? Kas Teil oli mingeid ühiseid ettevõtmisi, kas käisite kuskil koos? Kas hiljem olete suhelnud, näiteks külas käinud või kaarte vahetanud?
20. Kas suvitajate harjumustes või riietuses oli midagi silmatorkavat, kohalikest erinevat? Kas suvitajad eristusid linnapildis kohalikest? Kas oskate öelda, kas suvitajatele tundus midagi harjumatu või üllatavana? (Vrd. telefilmiga "Suvitajad".)
21. Kas olete suvitajatelt midagi üle võtnud (nt riietus, toit, harjumused)?
22. Kas suvitajad ostsid midagi koju viimiseks?
23. Kas oskate öelda, kuidas kohalikud elanikud suhtusid suvitajatesse? Kuidas suvitajad kohaliku elu mõjutasid? Kas suvitajate ja kohalike vahel on olnud mingeid arusaamatusi, konflikte? Kas teate anekdoote suvitajatest?
24. Mis on Teie meelest muutunud suvitamises ja suvitajate "pidamises" Teie kodukohas? Kas tänased suvitajad erinevad varasematest?
25. Milliseid nimetusi kasutati suvitajate kohta?

Lisa 2. Näitusevaated

Foto 1. Näituse „Lähme randa!“ vaade. Foto Arp Karm, 2002.

Foto 2. Näituse „Lähme randa!“ vaade. Foto Arp Karm, 2002.

KASUTATUD ALLIKAD JA KIRJANDUS

Arhiivimaterjalid ja muuseumikogud

Eesti Ajalooarhiiv (EAA)

Fond 849 – Narva Linnavalitsus

Fond 5099 – Pärnu supelasutus

Eesti Ajaloomuuseum

AM TE – tekstiilikogu

Eesti Rahva Muuseum

A – esemekogu

ERM Fk – fotokogu

KV – korrespondentide vastuste arhiiv

Eesti Spordimuuseum

ESM F – fotokogu

Hiiumaa Muuseum

HKM – ajalooline kogu

Harjumaa Muuseum

HMK – ajalooline kogu

Pärnu Muuseum

PäMu Aj – ajalooline kogu

PäMu F – fotokogu

Tartumaa Muuseum

TM Aj – ajalooline kogu

Tartu Linnamuuseum

TM – ajalooline kogu

Perioodika

Arter (Postimehe lisa) 2002, 2003

Hommik 1907

Laupäev (Eesti Päevalehe lisa) 2003

Linda 1902

Maanaine 1941

Marahva Näddala-Leht 1823

Maret 1936, 1939

Nõukogude Naine 1954, 1969

Nädal Pildis 1936

Pikker 1962

Päevaleht 1907, 1911, 1922, 1927, 1928, 1929, 1930, 1933, 1934, 1935

Rahvaleht 1924, 1932, 1935

Revalsche Zeitung 1875

Siluet 1962, 1965

Tallinna Teataja 1914

Uudised 1904

Valgus 1890

Kirjandus

- Anderson, Susan C. & Bruce H. Tabb** (eds.) 2002. *Water, leisure and culture: European historical perspectives*. Oxford: Berg.
- Aron, Cindy S.** 1999. *Working at Play. A History of Vacations in the United States*. New York: Oxford University Press.
- Arthur, Sue** 2009. Blackpool Goes All-Talkie: Cinema and Society at the Seaside in Thirties Britain. // *Historical Journal of Film, Radio and Television*, vol. 29, no. 1, 27–39.
- Bacon, William** 1997. The rise of the German and the demise of the English spa industry: a critical analysis of business success and failure. // *Leisure Studies*, vol. 16, no. 3, 173–187.
- Battilani, Patrizia & Francesca Fauri** 2009. The rise of a service-based economy and its transformation: seaside tourism and the case of Rimini. // *Journal of Tourism History*, vol. 1, no. 1, 27–48.
- Blaikie, Andrew** 1999. Beside the Sea: Visual Imagery, Ageing and Heritage. // *Ageing and Society*, vol. 17, 629–648.
- Bodisco, Theophile v.** 1997. *Versunkene Welten: Erinnerungen einer estländischen Dame*. Hrsg. v. Henning von Wistinghausen. Weissenhorn: A. H. Konrad.
- Bull, Chris & Steve Hayler** 2009. The Changing Role of Live Entertainment at English Seaside Resorts at the Beginning of the Twenty-first Century. // *Tourism Geographies*, vol. 11, no. 3, 281–307.
- Chambers, Thomas A.** 2002. *Drinking the Waters. Creating an American Leisure Class at Nineteenth-Century Mineral Springs*. Washington–London: Smithsonian Institution Press.
- Corbin, Alain** 1995 [1988]. *The Lure of the Sea: The Discovery of the Seaside in the Western World 1750–1840*. Translated by Joselyn Phelps. London: Penguin Books.
- Craik, Jennifer** 1995. *The Face of Fashion. Cultural Studies in Fashion*. London–New York: Routledge.
- Crouch, David & Luke Desforges** 2003. The Sensuous in the Tourist Encounter: Introduction: The Power of the Body in Tourist Studies. // *Tourist Studies*, vol. 3, no. 1, 5–22.
- Dr. Hunnius' Badeführer. II. Theil. Die Geschichte Hapsals. 1228-1859. Ein Beitrag zur vaterländischen Geschichte für das grössere Publikum verfasst. Riga, 1865.
- Durie, A. J. & M. J. Huggins** 1998. Sport, social tone and the seaside resorts of Great Britain, c.1850-1914. // *International Journal of the History of Sport*, vol. 15, no. 1, 173–187.
- Eerme, Karl** (toim.) 1939. Pärnu ja ta kuurort. Koguteos Pärnu kuurorti 100. a. juubeliks. Pärnu.
- Eesti kuurordid ja suvituskohad: album-juht. Kur- und Badeorte Estlands. Tallinn: Parikas, 1934.
- Eesti NSV kuurordid. Koost. H. Vanker, E. Veinpalu, L. Vernik. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1963.
- Eesti ravitsus- ja suvituskohad. Eesti Maakondade Liidu väljaanne. Eesti Maakondade Liit, [1925].
- Elias, Norbert** 2000. *The Civilizing Process. Sociogenetic and Psychogenetic Investigations*. Rev. ed. Oxford; Malden, Mass.: Blackwell Publishers.

- Ey, N.** 1894. Russische Strandorte und russisches Badeleben. // Allgemeine Konservative Monatschrift für das christliche Deutschland, Sept, 969–972.
- Fiske, John** 1989. Reading the Popular. London–New York: Routledge.
- Fuhs, Burkhard** 1992. Mondäne Orte einer vornehmen Gesellschaft. Kultur und Geschichte der Kurstädte 1700–1900. Hildesheim [etc.]: Olms.
- Gustavson, Heino** 1969. Meditsiinist vanas Tallinnas kuni 1816. a. Tallinn: Valgus.
- Gustavson, Heino** 1979. Meditsiin Tallinnas XIX sajandist kuni 1917. a. Tallinn: Valgus.
- Gustavson, Heino** 1981. Kümblus- ja päevituskultuurist minevikus. // Kalender '82. Tallinn, 190–194.
- Hallas, Karin** (toim.) 1999. Eesti puitarhitektuur. Estonian Wooden Architecture. Tallinn: Eesti Arhitektuuri-museum.
- Hembry, Phyllis** 1990. The English Spa 1560–1815. A Social History. London: The Athlone Press.
- Hembry, Phyllis** 1997. British Spas from 1815 to the Present. A Social History. Edited and completed by Leonard W. Cowie and Evelyn E. Cowie. London: The Athlone Press.
- Hemingway, Judy** 2006. Sexual learning and the seaside: relocating the 'dirty weekend' and teenage girls' sexuality. // Sex Education, vol. 6, no. 4, 429–443.
- Henningsen, Monika** 1994. Der Freizeit- und Fremdenverkehr in der (ehemaligen) Sowjetunion unter besonderer Berücksichtigung des Baltischen Raums. Frankfurt am Main [etc.]: Peter Lang.
- Homo Narvaensis** 1935. Mõningaid mõtteid Narvast ja Jõesuust. // Tänapäev, nr 4, 141–143.
- Hubel, Eduard** 1932. Mõtteid suvitushoo-aja lõpul. // Taluperenaine, nr 9, 249–250.
- Hunnius, C. A.** 1853. Die Seebäder Hapsals. Reval.
- Ilisch, Jakob Johann** 1826. Ueber das Seebad zur Belehrung für Badegäste. Reval: Gressel.
- Inglis, Fred** 2000. The Delicious History of the Holiday. London: Routledge.
- Joonuks, Helmut** 1969. Viru rannikul. Tallinn: Eesti Raamat.
- Joonuks, Helmut** 1972. Võsu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Jänes, August** (koost.) 1932. Eesti suvituskohad. Koguteos suvitajaile-turistidele. Kirjastus-Reklaam “Eesti”.
- Järs, Anu** 2000. Suvitamine. Küsimusleht nr 208. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Järs, Anu** 2002. „Suplemise juures peab aga suurt ettevaatust tarvitama, sest mitte iga inimese organismus ei kannu mereweese suplemist välja ...” Näitus „Lähme randa!” Eesti Rahva Muuseumis. // Muuseum, nr 1, 28–30.
- Järs, Anu** 2003. Meditsiinist, moraalist ja moest. Pilk supelriietuse vanemale ajaloole. // Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 71–102.
- Järs, Anu** 2004. Moodne supelrand. Pilk tänapäevase supelriietuse kujunemisele. // Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLVIII. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 135–170.
- Järs, Anu** 2009. Die Bädekultur in den Ostseebädern Estlands. // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer, 179–198.
- Järs, Anu** 2009. Suvitusele ja rannakultuur nõukogude ajal. // Tiit Kask, Aldur Vunk (koost.). Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 109–119.
- Kalm, Mart** 2002. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Estonian 20th Century Architecture. Tallinn: Bild.
- Kask, Tiit** 2000. Pärnu kuurordi kujunemis- ja arengulugu aastatel 1838–1940. Magistritöö. Tartu.
- Kask, Tiit; Aldur Vunk** (koost.) 2009. Reis [nõukogude] läände. Kuurortlinn Pärnu 1940–88. Artiklite kogumik. Journey to the [Soviet] West. Resort town of Pärnu during 1940–88. Collection of articles. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus.
- Kiin, Sirje.** Marie Under: elu, luuletaja identiteet ja teoste vastuvõtt. [Tallinn]: Tänapäev, 2009

- Klinge, Matti** [2008]. Läänemere maailm. Tallinn: Ilo.
- Kohl, Johann Georg** 1841. Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen oder natur- und Völkerleben in Kur-, Liv- und Estland. Erster Theil. Dresden und Leipzig.
- Kolbe, Wiebeke** 2009. Deutsche Ostseebäder um 1900. // Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer, 15–31.
- Koppel, Heinrich** 1904. Terwiseest ehk supeluskohtadest. Jurjev: Postimees.
- Kostianen Auvo** 2007. A Northern ‘‘Riviera’’: Tourism in Terijoki in the 1920s and 1930s. // Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism, vol. 7, no. 4. 328–346.
- Krivošejev, Jevgeni** 1968. Narva-Jõesuu. Tallinn: Eesti Raamat.
- Kurilo, Olga** 2009. Baltische Ostseebäder als Schauplätze der Transnationalität Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer, 33–54.
- Kurilo, Olga** (Hg.) 2009. Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer.
- Kuurort Naroova-Jõesuu (Hungerburg). Narva: M. N. Minis, [1926].
- Laikmaa, Ants** 1991. Haapsalu. // Mõteldes tagasi. Valik Ants Laikmaa autobiograafilisi artikleid. Koost. Väike Tiik. Tallinn: Kunst, 25–28.
- Larsson, Marianne** 1988. Från badkostym till bikini. // Kläder. Nordiska Museets och Skansens Årsbok Fataburen 1988. Stockholm: Nordiska museet, 137–161.
- Laurik, Inge; Katrin Martsik** (koost.) 2004. Päikesereis. Alvar Aalto ja Pärnu supelasutuse konkursid. Aurinkomatka. Alvar Aalto ja Pärnun kylpylän arkkitehtuurikilpailut. Pärnu.
- Laver, James** 1937. Taste and Fashion from the French Revolution until Today. London: George G. Harrap & Co.
- Lempa, Heikki** 2002. The Spa: Emotional Economy and Social Classes in Nineteenth-Century Pyrmont. // Central European History, vol. 35, no. 1, 37–73.
- Lenček, Lena & Gideon Bosker** 1999. The Beach. The History of Paradise on Earth. London: Pimlico.
- Löfgren, Orvar** 1999. On Holiday. A History of Vacationing. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- MacCannell, Dean** 1999. The Tourist. A New Theory of Leisure Class. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Mackaman, Douglas Peter** 1998. Leisure Settings. Bourgeois Culture, Medicine, and the Spa in Modern France. Chicago, Ill.: The University of Chicago Press.
- Мальгин, Андрей** 2004. Русская Ривьера. Симферополь: Сонат.
- Mandre, J.** (toim.) 1963. Ujumine minevikust tänapäevani. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Martin, Alfred** 1906. Deutsches Badewesen in vergangenen Tagen. Nebst einem Beitrage zur Geschichte der deutschen Wasserheilkunde. Jena: Eugen Diederichs.
- Martin, Richard & Harold Koda** 1990. Splash! A History of Swimwear. New York: Rizzoli.
- Martinson, Madis** 1975. Haapsalu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat.
- McKenzie, Joy** 1998: The Best in Swimwear Design. London: B. T. Batsford.
- McReynolds, Louise** 2003. Russia at Play. Leisure Activities at the End of the Tsarist Era. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Meimre, Aurika** 2009. Места отдыха на Северо-востоке Эстонии в 1920-1930-е годы. // Natalia Baschmakoff, Mari Risolainen (eds.). The Dacha Kingdom: Summer Dwellers and Dwellings in the Baltic Area. Aleksanteri series, no 3, 363–373.

- Mettig, Carl** 1914. Illustrierter Führer durch den Rigaschen Strand, Kemmern, Tuckum, Bad Magnushof (Wezaken), Neubad, Pabbsch, Peterskapelle, sowie deren Umgebung. Mit einer historischen Einleitung von Dr. Leonid Arbusow jun. Riga: Verlag von Jonck & Poliewsky.
- Mettus, Woldemar** [1967]. Süda peo peal. Noorusmälestusi. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- Miljukov, Aleksandr** 1971. Reis Revelisse ja Helsingforssi aastal 1849. // Postitõllaga läbi Eestimaa. Eestimaa Vene kirjanike kujutustes (XVIII sajandi lõpp – XX sajandi algus). Koost. Sergei Issakov. Tallinn: Eesti Raamat, 323–344.
- Mulvey, Kate & Melissa Richards** 2000. Meie sajandi iluideaalid. Naiste imago 1890–1990. Tallinn: Varrak.
- Nerman, Robert** 2000. Pelgulinn. Kultuurikeskkonna kujunemine ja areng. Tallinn.
- Nerman, Robert** 2004. Süda-Tatari puitasum. Haritlaste linnaosa Tallinnas. Tallinn.
- Orav, Virve** 1993. Narva-Jõesuu kodu-uuri ja pilguga. Tallinn.
- Orav, Virve** 2000. Narva-Jõesuu, mu kodu. Tallinn.
- Perrot, Philippe** 1994. Fashioning the Bourgeoisie. A History of Clothing in the Nineteenth Century. Translated by Richard Bienvenu. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Pihlamägi, Maie** 1999. Eesti industrialiseerimine 1870–1940. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Prignitz, Horst** 1986. Wasserkur und Badelust: eine Badereise in die Vergangenheit. Leipzig: Koehler und Amelang.
- Prümmel, Joosep** (koost.) 1923. Eesti tervisemuda- ja merekuurordid. Haapsalu, Kuressaare, Pärnu, Narva-Jõesuu, Võsu, Loksa, Käsmu, Pirta j.t. Tartu: Loodus.
- Raik, Ants** 1958. Pärnu kuurort (1938–1958). Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Rammul, Aleksander** (toim.) 1931. Virumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu.
- Reinaru Joosep.** Mudaravi ajaloost ja ravitaktikast Kuressaares. Kuressaare, 2006.
- Reise von St. Petersburg nach Reval ins Seebad, im zweiten Drittel des Monats Juni a. St. 1826. Meiningen, 1832.
- Rosenberg, Ernst.** Viru suvitusrand. Rakvere, 1923.
- Rumor, Karl.** Põlevad laevad. Tallinn: Eesti Raamat, 1995.
- Рюне, Л. А.** 1912. Морскія Купанія. Курортъ Усть-Нарова (Гунгербургъ и Шмецке) Эстляндской губерніи. Нарва: Комиссія по благоустройству курорта.
- Сальцманъ, И. А.** 1897. Курорт Уст-Нарова (Гунгербургъ) въ историческомъ, топографическомъ и санитарно-медицинскомъ отношеніи. С.-Петербургъ 1897, S. 49–50.
- Schlossmann, Karl** 1939. Estonian Curative Sea-muds and Seaside Health Resorts. London: Boreas.
- Siibak, Liisi** (koost.) 2003. Puitpitsvilla. Narva-Jõesuu puitarhitektuur. Narva-Jõesuu – pärlitera. Narva-Jõesuu – a pearl. Нарва-Йыэсуу – жемчужина. Tartu: L. Siibak.
- Sikka, Toivo.** Plaanidest projektideni. Muutuste aeg. // Piret Õunapuu (koost.) Eesti Rahva Muuseumi 100 aastat. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009, 358–407.
- Smith, Jonathan.** Darwin's barnacles, dickens's little Dorrit, and the social uses of Victorian seaside studies. // Lit: Literature Interpretation Theory. 2000, vol. 10, no. 4, 327–347.
- Sodoffsky, Gustav.** Von Estlands Meeresgestaden. Reval, 1904.
- Soola- ja mudawannid, terwiseweed ja meresuplused, soojad ja külmad wannid tervise parandamiseks ja karastamiseks. Dr. Th. Rode järele. Tallinn: Tulu, [1914].
- Soorsk, Maret** 1999. Suvituselust vanas Kuressaares. // Saaremaa Muuseumi kaheaastaraamat 1997–1998. Kuressaare, 121–134.
- Steimann, Antonie** 1913. Die tüchtige Hausfrau. Das goldene Familienbuch. Ein praktisches Nachschlagebuch der gesamten Hauswirtschaft. Stuttgart: Süddeutsches Verlags-Institut, Wien: Österreichisches Verlags-Institut.

- Sterngass, Jon** 2001. First resorts: pursuing pleasure at Saratoga Springs, Newport & Coney Island. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Стрелков, Виктор.** Золотое кольцо Гунгербурга: курорт Нарва-Йыэсуу. Санкт-Петербург: Сотис, 2007.
- Suttner, Margarethe v.** 1914. Die elegante Frau. Ein Damen-Brevier. Berlin: Dr. Eyseler & Co.
- Šebotajew, P.** 1913. Õhu- ja päikesewannid, mere- ja jõe-suplused: kui arstimise ja terwise karastamise abinõud ja kudas neid kasulikult tarvitada. Tallinn: Haridus.
- Засосов Дмитри А.; Владимир И. Пызин** 1999. Из жизни Петербурга 1890-1910-х годов. Санкт-Петербург.
- Toht, Andres** 1976. Pärnu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat.
- Treuberg, Hilja** (koost.) 2002. Rannahotellist Estoniani. Fragmente ja tagasivaateid. AS Taastusravikeskus Estonia.
- Urbain, Jean-Didier** 2004. At the Beach. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Urry, John** 2002. Tourist Gaze. London: Sage.
- Walther, Justus Samuel** 1816. Kurze Nachrichten von denen Badeanstalten um und bey der Stadt Reval und Hapsal. Reval.
- Walton, John K.** 1978. The Blackpool landlady: a social history. Manchester: Manchester University Press.
- Walton, John K.** 1983. The English Seaside Resort: A Social History, 1750–1914. Leicester: Leicester University Press.
- Walton, John K.** 2000. The British seaside: holidays and resorts in the twentieth century. Manchester: Manchester University Press.
- Walton, John K.** 2002. Planning and seaside tourism: San Sebastián, 1863-1936. // Planning Perspectives, vol. 17, no. 1, 1–20.
- Walton, John K.** 2007. Riding on Rainbows: Blackpool Pleasure Beach and Its Place in British Popular Culture. St Albans: Skelter Publishing.
- Walton, John K.** 2009. Modernism on Sea: Art and Culture at the British Seaside. // Journal of Tourism and Cultural Change, vol. 7, no. 4, 305–307.
- Wilhelmi, Anja** 2009. Badekultur für Männer und Frauen. Strandleben in den Ostseeprovinzen des Russischen Reichs im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert. // Olga Kurilo (Hg.). Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert. Colloquia Baltica 18. Beiträge zur Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas. München: Martin Meidenbauer, 151–167.
- Wistinghausen, Walter v.** 1995. Aus meiner näheren Umwelt. Pilte minu lähemast ümbrusest. Eine estländische Kindheit vor 100 Jahren. Üks lapsepõlv Eestimaal saja aasta eest. Tallinn: Avita.
- Vunk, Aldur** 1998. Supellinn Vene ja Eesti ajal. // Jüri Kivimäe, Aivar Kriiska, Inna Põltsam, Aldur Vunk. Merelinn Pärnu. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 132–161.

SUMMARY

On bathing culture in Estonian resorts in the 19th and 20th centuries

The present MA dissertation studies the bathing culture in Estonian resorts. I give an overview of the organization of bathing; examine the changes in ways of bathing and the practice of using the beach as well as the values and attitudes that influence them. Bathing costumes provide a focus through which I analyze different aspects of bathing culture from medicine to moral and the modernization of society through respective norms and debates. I try to find out what were the characteristic features of Estonian bathing culture in the context of European resort history.

In the historical analysis of seaside I have mostly relied on the viewpoints of Alain Corbin. The civilization theory of Norbert Elias, semiotic perspective of John Fiske and the fashion study of Jennifer Craik also influence the theoretical approach of this study.

Resort guides and advertising materials, travel itineraries, autobiographies, etiquette books, contemporary media, fashion overviews and reportages from beaches, as well as bathing costumes and photographs of beach life have been used as the sources. The Estonian National Museum correspondents' answers to the questionnaire focusing on summer vacationing as well as author's personal impressions from Estonian beaches have also been taken into account.

The present MA dissertation consists of three articles that were written in connection with my work at the Estonian National Museum.

The first article "On Medicine, Moral and Fashion. Glimpse into the Earlier History of the Bathing Costume" (in Estonian language, published in the Yearbook of the Estonian National Museum XLVII) treats of the history of the bathing costume until World War I, providing explanations for the factors that influenced its development as well as the notions and values reflected in it.

The second article "Modern Beach. Glimpse into the Development of Present-day Bathing Costumes" (in Estonian language, published in the Yearbook of the Estonian National Museum XLVIII) examines the formation of the present-day beach culture and the development of bathing costumes after World War I.

The third article „Die Bädekultur in den Ostseebädern Estlands“ (in German language, published in the series „Colloquia Baltica“ by Academia Baltica) deals with the bathing organization of Estonian resorts, comparing the normative side of bathing life with everyday practice and outlining social and gender differences.

In the 18th century the British laid the foundations of sea bathing as a medical and moral practice – cold water was supposed to cure both the body and the spirit. A belief in almost miraculous therapeutic effects of seawater and sea-air resulted in the establishment of seaside resorts which successfully started to compete with traditional inland spas.

In the first half of the 19th century the Estonian coast was also “discovered” and a number of seaside resorts were established. Medical viewpoints and good manners operated in a certain sense like antagonistic forces. Medical doctors maintained that clothes were unnecessary, even unhealthy, while bathing, but excessive stripping of the body, not to mention being naked in the public, was a challenge to morals and good manners. So, men and women were separated for bathing: they were to stick to different beach sections, bathing facilities or hours. In the 19th century gender-segregated bathing predominated in Estonian resorts and it was usual to bathe naked. In the late 19th and early 20th centuries more and more people started coming to the seaside; going swimming from the beach (instead of bathing machines or bathing huts) became more popular and people took to using bathing suits more frequently.

Narva-Jõesuu, the youngest among the family of big resorts was more modern. Mixed bathing was allowed there, although only for a couple of hours daily.

There developed no lively beach life before World War I in Estonia. A lot depended on the interests of the owners or developers of the resorts. Medical purposes predominated at the development of resorts. The conservative mentality of the ruling classes cannot be ignored either. The resort of Narva-Jõesuu was established later when the medical significance of the sea had somewhat diminished and, differently from the oldest Estonian resorts, it was a new resort settlement that emerged outside the town’s territory. Due to the proximity of the capital Narva-Jõesuu had the biggest hinterland and its broad sand beach gave the town an advantage before Haapsalu or Kuressaare for developing beach culture.

Etiquette books and guidelines in resort manuals might conceal a much freer way of bathing. Besides the dominating bathing culture there existed other ways of bathing.

In the case of segregated bathing, which was predominant in Estonia, the clothing issue was of less importance than on a mixed beach. People who went swimming in the nude in wrong places caused more problems.

Decency in clothing operated as a cultural barrier and a standard. Different regulations helped to make bathing in the sea a dignified activity and differentiate between gentlefolk and common people. The social zoning of the beach was not common practice here, but bathing regulations and the cost of meeting them made some areas more exclusive than others.

In Estonian beach culture, World War I has marked a clear borderline. The conventions of 19th century were dropped rather suddenly and the picture in Estonian beaches appeared to be pretty liberal compared to many in Europe and America. In the 1920s-1930s the foundations to modern beach culture were laid, public mixed beaches were established. The beach became a real arena of social life. Modern beach life that focused on beach pleasures rather than health developed, but, as earlier, different bathing cultures existed side by side.

Swimming became a widespread hobby that was considered to be suitable for both men and women. People continued to visit resorts for medical purposes, but bathing enjoyment became more important than the curative qualities of seawater. In 1920s, the development of bathing costumes was influenced mainly by swimming, during the 1930s, sunbathing played an important role in reshaping their external appearance. As the cult of sunshine favored scanty bathing suits, costumes meant exclusively for tanning appeared. During the second half on 1920s special beachwear appeared that was meant for fashionable vacationers spending the entire days on the beach. Although in summer resorts bathing costumes could be worn also outside of the resort areas, before World War II the use of bathing suits was limited to beaches and swimming pools, as a rule.

In the middle of the century the bikinis were presented and the formerly carefully covered up navel was denuded. Still, the rooting of these in Estonian beaches took some time. The beachwear of men diminished faster. The situation when mixed bathing even in knee-length bathing dresses and suits was considered problematic had turned into one that took bikinis and tiny swimming pants as normal in less than 50 years. Today the scope of such a change is difficult to apprehend. During the second half of 20th century the bathing suits have been noticeably altered by the technological progress. Bathing costumes are worn widely, the sphere of using them has broadened and the beach etiquette has changed.

The clothing of men has traditionally been more functional than that of women. Still, today also women have achieved freedom to dress practically. Formerly the bathing costume was meant to protect the bather (especially a woman) from the glimpses of strangers and also protected the eyewitnesses (especially the women) from too naturalistic a view. Present-day bather has more freedom to choose how much to expose or hide one's body. If clothing is meant to cover and decorate people then present-day fashion of bathing costumes clearly prefers the latter option to the former.

Over time the character of bathing has changed, but it has never totally lost its connection with medicine and moral improvement. Even today we can find beliefs that take us back to the early years of sea bathing.

The study also contributed to the development of museology – the collections of the Estonian National Museum got some valuable additional material and I also made an exhibition on Estonian beach culture, different versions of which were exhibited in 2002–2005 in a number of places.